

Jankovics József

RIMAY JÁNOS ISMERETLEN LEVELE RÉVAY PÉTERHEZ

A koronaőr államelmélet-író Révay Péter és „elválaszthatatlan barátja”,¹ Rimay János kapcsolatáról sokat tudunk – és szinte semmit. Sokat, mert életművük hangsúlyos helyén – a Lipsiushoz írt levelükben² – mindketten szoros elvi összetartozásuknak adnak hangot. S keveset is egyben, mert Pallas magyar ivadékainak egymáshoz írott személyes dokumentumai javarészt ismeretlenek előttünk.

A neosztoicizmus atyjához írt levelén kívül Rimay még egy fontos művében, a Balassi-apológia időős Darholcz Kristófhöz intézett előszavában említi Révay Pétert;³ a koronaőr nevének egyéb előfordulásai közömbösek a kettejük barátságára, irodalmi-ideológiai rokonságára szempontjából.

A pozsonyi Állami Levéltár őrzi a Révay család levéltárát, benne Révay Péter levelezését.⁴ Az első csomó 280. számú, töredékben fennmaradt levele talán közelebb visz a két tudós literátor viszonyának jobb megismeréséhez: ez az első, ez ideig előkerült missilis, amit a költő írt politikus barátjának.

Sajnos, az autográf levél megszólítása és első két-három sora le van vágva, amiként hiányzik a címzést valószínűleg magán viselő boríték is. Mivel azonban a csomóban főként a Révay Péterhez írott levelek találhatók, ha nem minden kétséget kizáróan is, de joggal feltételezhetjük, hogy a Rimay-levél esetében is ő a címzett. A küldemény tartalma is ezt a vélekedést támasztja alá. A török hadjáratokban és követségi ügyekben járatos⁵ Révayt érdekelhette Rimay követi beszámolója. Ugyanakkor, ezt a levelet összevetve Rimay ugyanekkor keletkezett budai tudósításaival, erősen feltűnő ennek elkülönülése: a külföldi hadi és politikai események élénk, majdhogynem pletykaszintű, a beavatottaknak szánt leírása mellett a címzett humanista tudósi igényeit is igyekeznek – annak kifejezett kérésére-kérdésére! – kielégíteni a távoli földrengéssel kapcsolatosan.

Ez a tónus a levéllel egy időben született, politikusokhoz, tisztségviselőkhöz küldött beszámolókból-jelentésekből teljesen ismeretlen.

[...] remeluen Muratt Bassa, hogi ot az a weszekedees meg nem fogh vyulny, az fold nepet a [ki el] buidosoth wolt haza hiuta es telepította, s-ö magais minden Hadaiual megh tért Constantina-poliba, oli remenségeuel hogi az oda walo gondtool meg kezd immar menekedny,

De az dologh viobb alkotmatossaggal es vyonnan tamadot okkal igi viult megh wiszontag köztöttük, Az Bagdati Begler Bekseget Török Chaszarnak egi Naszuph neuö Bassaia biruán az Kazulok határába, az Tualy megh futamodot chuport czil ogliakot keduébe kezdete lassan lassan venny, es magahoz giuütögette aual az remenssagel ökö, hogi eö Teörök Chaszártol kegielmet Niээр nekik, mert feelt attool, hogi ha felesben mennek kazul orszaghba be, hogi az Kazulokkal eggiüt reafia fordulnak

¹ Lásd Révay Lipsiushoz írt levelének fordítását, in BÓNIS György, *Révay Péter*, Bp. 1981. 99.

² Rimay Justus Lipsiushoz írt levelét l. *Rimay János Összes Művei*, összeállította: ECKHARDT Sándor. Bp. 1955. 228.

³ Uo. 38.

⁴ Korespondencia, Peter Revay 1591–1629. I. cs. 1600–1609.

⁵ BÓNIS, i. m. 30.

s-neki leszen veszekedese es gongia miattok, Ez a dologh Naszuph Basat ketsegessé tötö Teörök Chaszarnál, mintha eojs Czil ogliaa kezdet volna lenni, kihez kepest Török Chaszar Naszuph Bassát Chillagh Bek által meg akarta ölettetny, Amaz eszébe wéuen a dolgot, hogi életét kell feltetni, mind az Kazulokot, s-mind az Kazul orszaghba szaladot czil ogliaikat maga mellé hozza, es Chillagh béket ki weruen Arzerumbol a mint beszélgetik talam eddig Saam feleis ki érkezet maar hadaual,

Ennek az Teörök Chaszarnak azert mind az Nennie Musztapha Bassane, s-mind az Huga Danut Bassane, az Teörökeök akarattiaibol Teörök Chaszarhoz mentenek, es Sirua esdekttek nala hogi gondot wisellien birodalmara, s-Murat Basat meghint haddal által Botsassa az Kazul s-Naszuph Bassa ellen, Jgi azert Török Chaszárnak az tengerre valo hadakozasát esmet felbe kellet hadny, s- Vagion immar keet egész holnapia hogi Muratt Bassa esmet Asiaba giuit most azok ellen hadat.

Az tengerennis kilencz Teörök galliaat ragattanak mostan Viobban el az olaszok, s-az derek tengerrel Constantinapoli fele iöwö galliaknak el wötötek vtokoth, bizoniossis, hogi Ali Bassának ighen parancholliaak onnan belöl, hogi it az bekesegert meg erősitse, s weszekedésre okot ne adgion.

Az Erdeliéktöl sem kéérik immar most Lippat (?) Jenöt, söt szép beszedekek simogattiak s-püssögetik ökö, Az melly Szeremý Bosznai Törökök most ide giülekeznekis vgi weszszúk eszünkbe, hogi wigiazásért es örizkedesert iönek inkabb* ide, hogi nem artalomert, Azt beszélgetik az Törökeök hogi nem kételkednek immar az bekeségbe, mert Vaczonnis megh büntetik immar az gonosz teuököt, mikor oda megüünk az vduaron halunk kin vgi mond, az penz kebelünkbe wagion es senki nem bant bennünket, Fegiuérünket az gazda Kamoraiaban be teszi eczakara hogi el ne lopiak tölünk, s-reggel megh kezünkbe adgia, oly igaz szomszedink kezdettenek vgi mond az Vacziak lenny,

Az mely varass el sülliedese felöl ir kegd, azis igaz meegh ot ben voltunk hogi hallottuk, nem mezsze Bursza warasahoz az a hely, Burszábannis az feöld indulas miat sok romlas eset akkor. hegiekis omladoztanak le, mint eleitöl foguan azon az földön giakorta estek oli dolgok.

[...]** wáriuk az walazzsal míg eö megh nem iö, nem tudunk ki menetelünk felöl semmý bizoniost remenlený, Mingiart hirre adom knek mit hozand magaua, Eltesse ioo egészégbe az Vr Jsten sokaig kegdet, Jrtam Budaan. 28. July. 1609.

Mag: do: Vrae,

Stor addictiss:

Jo: Rimai mp

Az Nierget Naggi Jloná fel wiszi

A fenti levélen kívül a nagyon rövid, szükségszerűen sietős és a levéltári személyzet által nem mindenben támogatott kutatás még egy apró Rimay–Révay-adaléket tudott kiragadni a levélkötegből. Az apró adat azonban talán mégsem tekinthető jelentéktelennek.

Az 1609-es esztendő t viszonylag jól ismerjük Rimay János budai leveleskönyvéből. A rákövetkező évekből viszont szinte semmi támpont sem áll a Rimay-biográfia rendelkezésére.

Az adatok 1610–11-es hiátusára esetleg magyarázattal szolgál Horváth Gáspár levele, melyet 1610. március 25-én írt Tepláról Révay Péternek: „En Vram Cassarol ez estue érkeztem megh eo felsegetöl, eo felseget io egéssegben hattam, legien Istennek hala. Ot az Portara keouetet valazta eo felsege az vrakkal, Karoly Mihaly vramat es Rimaj Vramat, jollehet elseoben Pograny Janos vramat intezte vala Rimaj Janos vrammal, de az utan valtozek megh.”⁶

Végbement-e Rimayék 1610-es portai követsége? A további kutatás feladata e kérdésre a választ megadni.

*E szó a sorok közé beszúrva.

**Kb. egy-két sornyi szövegrész az új lap tetejéről is levágva.

⁶ Pozsonyi Állami Levéltár, Révay cs. levéltára; Korespondencia, Peter Revay II. cs. 1610–1611. 75.

PÉCZELI JÓZSEF ELVESZETINEK HITT ELŐSZAVA ZAYR-FORDÍTÁSÁHOZ

Takáts Sándor 1887-ben megjelent, az első Péczeli-monográfiának tekinthető munkájában Péczeli legkorábbi, 1784-ben önálló kötetként publikált műve, Voltaire Zayr-fordítása kapcsán dicséretileg említi, hogy a szerző a kötet élére csak könnyed hangú ajánló verseket illesztett „a szokásos nagyhangú, sokat ígérő előljáró-beszéd helyett”.¹ Még nem ismerte tehát azt az MTA Könyvtára kéziratárában őrzött, 1784. június 20-án kelt Péczeli-levelet, amelyben az előszó írója² Holott Takáts – mint jegyzetei tanúsítják – használta a kéziratár anyagát, legalábbis a Péczelinek írt leveleket és a velük együtt őrzött személyi dokumentumokat mind eredetiben, mind pedig másolatban. Az említett levél azonban nem ebben a kötetben van, hanem a címzett, Teleki József hagyatékának egyik csomójában, s a hiány rögtön érthetővé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy a kéziratár állományának feldolgozása 1887-ben még nem fejeződött be, s első lépésként egyébként is csak az egyes kötegek sommás leírására került sor.

A Péczelivel foglalkozó újabb irodalomtörténeti tanulmányok szerzője, Bíró Ferenc természetesen már tud az előszó létezéséről, nemcsak Péczeli leveléből, hanem azokból a reagálásokból is, amelyek Varjas János és Teleki József Péczelinek szóló leveleiben olvashatók az előszó kapcsán. Ő azt feltételezi, hogy a kedvezőtlen visszhang miatt maga Péczeli semmisítette meg írását, amely ezért nem maradt az utókorra.³ Így azután Péczeli nyelvről és irodalomról alkotott nézeteit Bíró elsősorban a Mindenes Gyűjteményben megjelent cikkek alapján, azaz Péczeli rövid, tíz esztendő s alkotó periódusának utolsó négy évében megfogalmazott írásaiból volt kénytelen kielemezni.⁴

Péczeli és Teleki József kapcsolata nem az említett levéllel kezdődik. Péczeli – néhány hónappal azután, hogy ötéves peregrinációjából hazatérve elfoglalta a komáromi református gyülekezet első lelkesi posztját, 1783. december 13-án hosszú, francia nyelvű levéllel fordult Telekihez, tolmácsolva közös bázeli, leideni és utrechti ismerőseik üdvözlését. Egyéb témák után arra kérte, engedje meg, hogy kiadás előtt álló Zayr-fordítását neki dedikálja. Teleki fél év múltán, 1784. június 4-én, igen meleg hangon válaszolt a levélre, s felajánlotta a Zayr-publikálásához anyagi támogatását. Péczeli gyorsabb a viszontválasszal: már június 20-án újra ír s közli, hogy a Voltaire-fordítás 1783 októberére óta a nyomdásznál van s várható, hogy három hét múlva megjelenik.⁵ Ebben a levélben szól a kötethez készült előszóról is, amelynek közreadásáról azonban ekkor már lemondott:

„Je lui fis une petite Preface au mois de Decembre dans laquelle j'ai traité en abrégé de notre Langue et de notre Poésie, mais j'en ai supprimé l'impression par ce que j'avais peur qu'en reveillant la plupart de mes chers Compatriotes, j'en ferai autant de Guepes, qui loin d'aller chercher du miel sur les traces de Virgile de Racine etc. se jetteront sur moi et me piqueront. Voici je la soumet a Votre examen, je ne sais pas si j'ai le bonheur d'être de votre avis mais je suis sur qu'en la lisant Vous rirez de bon coeur . . .”⁶

¹Péczeli József *meséi*. Kiadta és életrajzzal ellátta TAKÁTS Sándor. Nemzeti Könyvtár. Bp. (1887.) 109.

²MTAK Kéziratár Irod. Lev. 4-r. 11.

³BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József*, ItK 1965. 405.

⁴BÍRÓ Ferenc, *A Mindenes Gyűjtemény (1789–1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez*. Irodalomtörténeti Dolgozatok 28. Szeged, 1962.

⁵Ez a levél azt is elárulja, hogy a Zayr-fordítás hamarabb készen volt, mint ahogy azt az irodalomtörténetírás eddig számon tartotta. TAKÁTS Sándor (*i. m.* 109.) szerint 1783 végén fogott hozzá s néhány hónap alatt elkészült vele, 1784 elején pedig sajtó alá rendezte. GULYÁS Pál (*Péczeli József élete és jellemzése*. Bp. 1902. 29.) ugyanezt ismétli meg rövidebben. A valóságban a fordítás már 1783 októberére elkészült és a nyomdásznál volt. Az előszót Péczeli utólag írta hozzá s 1783. december 22-én fejezte be.

⁶„Készítettem hozzá egy kis előszót, amelyben röviden foglalkozom nyelvünkkel és irodalmunkkal, de nem adtam nyomdába, mert attól tartottam, hogy ha feliasztom vele drága honfitársaimat, többségükben olyan méhekké változnak át, amelyek ahelyett, hogy Vergilius, Racine és a többiek nyomában mézet gyűjtenének, rám vetik magukat és megszűrnak. Ezennel az Ön ítélete alá bocsátom;

A továbbiakban megismétli a levélben a nyelvvel, költészettel kapcsolatos néhány, az előszóban is megfogalmazott gondolatát. Teleki terjedelmes válaszára itt nem térünk ki.⁷

Egy hónappal később Péczeli ifjúkori pártfogójához, ekkor már apósához, Varjas János debreceni professzorhoz is eljuttatja az előszó másolatát. Varjas július 23-án kapja meg a küldeményt, s még aznap válaszol is rá: igaz, csak emlékezetből.⁸ Elmondja ugyanis levelében, hogy amikor megérkezett a posta, éppen ott volt nála Weszprémi István, s együtt azonnal elolvasták a művet. Valaki azonban megzavarta őket, majd Weszpréminek el kellett mennie, elkérte s magával vitte a kéziratot.

Varjas igen tapintatosan ír, a Péczeli által felvetett témák közül először saját pedagógiai és tudományos munkássága, valamint mindennapi tapasztalatai alapján a mindenáron való magyartítás, továbbá az idegen szavak, kifejezések fölösleges használata kapcsán fogalmazza meg nagyrészt egyetértő véleményét. Néhány részletkérdésben vannak kifogásai is, végül pedig határozottan azt tanácsolja vejenek, hogy ne adja ki az előszót, mert nagy ellenkezést keltene vele s ezt – már csak papi hivatására való tekintettel is – jobb lenne elkerülni. Úgy látszik, Péczeli nem közölte vele azt, amit Telekinek megírt: hogy ti. már maga is így döntött.

Mindezt azért érdemes elmondani, mert a történetből kiderül, hogy Péczeli előszavának legalább két, de inkább három példánya létezett, hiszen magának is bizonyosan megtartotta az eredeti fogalmazványt. Tudományos és irodalmi kézirataink elkallódásának mértékét jól érzékelteti az a tény, hogy sem Varjas János, sem Weszprémi István hagyatéka nem maradt fenn – nem tudjuk ugyanis, hogy Weszprémi visszaadta-e később a kéziratot Varjasnak, s az végül is melyiküknél veszett el. A Péczelinél maradt példány sorsáról sem tudunk semmit. Kéziratairól utoljára fiának, az ifjabb Péczely József debreceni professzornak Toldy Ferenchez írt, 1843. január 13-i levelében olvashatunk,⁹ aki az életrajzi adatokat kereső Toldynak elküldte apja levelezését, amelyet már ő, a fiú kötetett egybe, s amit – mint írja – azóta rég megbánt. Pedig csakis ennek köszönhető, hogy az idősebb Péczeli József hagyatékából ennyi is megmaradt, mert így fia nem válóghatna ki közülük eredeti szándéka szerint azokat a darabokat, amelyekről, úgy gondolta, hogy Toldy a hasznukat veheti, hanem az egész kötetet postára adta. Következő, április 20-i levelében¹⁰ még biztatja is Toldyt, hogy tartsa nyugodtan magánál, amíg csak szüksége van rá. A Péczeli-levelezés alighanem Toldy halála után, az ő hagyatékával került az Akadémiai Könyvtárba, ahol ma is megvan, míg mindazok az iskolákat illető, földrajzi, mitológiai, vallási és egyéb kéziratok, amelyeket az ifjabb Péczeli levelében még említ, s amelyekből csak két kötetnyi prédikációt adott közre, azota nyom nélkül eltűntek.¹¹

Az előszónak Telekihez eljuttatott példánya viszont megmaradt s Teleki József hagyatékának pesti részével együtt ugyancsak az Akadémiai Könyvtárba került, s mostanáig ismeretlenül lappangott más, Telekinek elküldött irodalmi alkotások között. Nem került be a katalógusba, mert a szerző neve nem szerepel a kéziron s egykori feldolgozója nem fejtette meg, ki az a névtelen szerző, aki Komáromban, 1783 decemberében papírra vetette gondolatait a magyar nyelvről és irodalomról.

Az írás vitathatatlanul Péczeli kezétől származik, 16 mindkét oldalán sűrűn teleírt 8-rét levélből áll, nem eredeti fogalmazvány, hanem tisztázat. Akad ugyan benne néhány kihúzás, javítás, de az egyik

nem tudom, olyan szerencsés lehetek-e, hogy egyetértünk, abban azonban bizonyos vagyok, hogy olvasása közben jót mulat majd.”

⁷Teleki levele két példányban is megvan: fogalmazványa MTAK Kézirattár RUI 2-r. 17. II. 52–56. f., az elküldött példány pedig Irod. Lev. 4-r. 143. Tartalmának ismertetése: F. CSANAK Dóra, *Két korszak határán. Teleki József a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*. Bp. 1983. 206–208, 211–216.

⁸MTAK Kézirattár Irod. Lev. 4-r. 143.

⁹MTAK Kézirattár Irod. Lev. 4-r. 86. Közli BALKÁNYI Kálmán, *Ifj. Péczely József levelezése íróbarátaival*, ItK 1904. 205.

¹⁰MTAK Kézirattár Irod. Lev. 4-r. 86.

¹¹Még így sem maradt ránk minden olyan levél, amelyről pedig tudni lehet, hogy Péczeli megkapta, irodalmi kapcsolatait tehát levelezése nem tükrözi teljesen. Nem szerepelnek pl. a kötetben Kazinczy Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám és Édes Gergely levelei.

közülük nyilvánvalóan elárulja, hogy a szerző mechanikusan másolta le a szöveget egy előtte lévő másik példányról. Úgy tévesztette el ugyanis, hogy ezáltal értelmetlenné vált a mondat, amit utóbb kijavított.^{1 2}

Az előszó így hangzik:

Megszóllítás

Mennyire ment legyen valamely nemzet a' Tudományokban, ízben 's ezeket követő Politúrában, azt a' Filozófia s a' Poésis mutattya meg. Az első olyan mint egy barda, a' melly a' tudatlansággal edgyütt járó babonából, 's hamis vélekedésekből az otromba népet lassánként ki faragja: a' második pedig olyan mint egy gyalú, a' melly a' még fel maradtott egyenetlenségeket el símittyta. Ez a' két eszköz pallérozta ki a' Frantzokat, Ánglusokat, Olaszokat, 's már némelly részben a' Németeket is. A Frantzoknak bárda gyanánt volt Cártez, 's az ötöt követő Böltsék, gyalú helyett pedig a' nagy Cornely, Rásin, Crebillon és Mólíér. Az Ánglusokat kezdette le darabolni a' nagy Bakó, Nejtton, 's egyebek, simítani Milton, Swift, Pop, Young, s a t. A' Németeknél ugyan ezt tselekedték a' halhatatlan Haller, Gesner, Ajler, Klopstok, és egyebek.

Mire ment legyen közöttünk a' Filozófia nem tzélom arról beszélni, tsak ez edgyet mondom, hogy ha szintén egyéb nemzetektől igen messze maradtunk is, tsak ugyan egynehány esztendőttől fogva többre mentünk ebben, mint Atilától fogva minden eleink. A' Poésisben pedig semmit sem hátrálunk ha mind igaz az a' mit mi beszéllünk. Mert soha a' Görögök Homérral a' Rómaiak Virgillel, az Olaszok Ariostóval, a' Frantzok Voltérral, az Ánglusok Póppal, a' Németek Klopstokkal nem kevésbéek, mint mi Gyöngyösivel. Ugyan meg járnánk, ha arra kérne bennünket a' Tudós Világ, hogy mivel Poétáinkkal ditsekedünk, ha tsak edgyet is közzülök fordítsunk le Deákra, vagy Németre. Oda fel jártamban kérettem én is némely Tudós emberektől, kik Bétsben meg fordulván hallották Poétáink híreket, hogy avagy tsak egynehány Levelet fordítsak Frantziára, hogy láthassák azoknak szépségeket. De ámbár Hazám 's Nemzetem betsületét felettébb szeretem meg kellett vallanom, hogy a' mi Poétáink épen nem olyanok mint Milton, Póp, s a t. a' mellyek minden nyelven szépek, a' miéink a' fordítás által el vesztenék minden kedvességeket. Nem akartam világosan ki mondani: de tsak ezt tette, hogy nekünk soha sem volt Poétánk, hanem tsak Cadentzistánk. Rend szerént a' mi Poétáink elősször sarkokat kerestek, 's az után gondolkoztak dologról, meg tettik ez' azoknak olvasásából, engem is így tanítottak gyermek koromban, e' pedig látni való, hogy tsak olyan mintha valaki szerszámot venne elősször 's az után keresne hozzá való lovat, sokszor azt nem kapván, készebb lenne azt számárra rakni, mint sem a' szerszámot változtatni. A' ki közzülünk vagy az Olasz, vagy Frantz, vagy Ánglus Poétákat, ízzel olvasta 's értette, soha az, a' Poétai nevet sem Gyöngyösire, sem Benitzkire, sem több ezekhez hasonlókra nem ruházta. — Annak a' ki a' Poétai Nevet meg érdemli, bími kell olyan ésszel 's képzelődéssel, a' milyennel bír egy Matematikus, a' kit nagy Poétának nevezhetünk, már az nem tsak azoknál fellyebb való, a' kik meg tanulták azt a' mit mások fel találtak, hanem egyforma rangot érdemel azokkal a' mély elméjű böltsékekkel, kik mint Kópernik, Nejtton, 's egyebek a' magok bölts találmányokkal, a' Mathesist meg gazdagították. Ez az oka hogy eleitől fogva minden nemzettségeknél a' Poéták rendkívül tiszteltettek. Szó sem volt Archimedesről, mikor oszlopokat emeltek Homérnak azok a' tudós Görögök, a' kiknek ki pallérozott ízek, szint annyit értett a' Mathesishez, mint a' Poésishoz. Ha kérdésben tennék ma valakinek: mi szeretne ő inkább lenni Bakó-é vagy Sakszir? Milton é vagy Nejtton? Tasz é vagy Galilé? DAlambert é vagy Rásin? ha ez az ember ugyan gondolkodóba nem esne ezen a' kérdésen, meg érdemlené, hogy edgyik se legyen. Ez így lévén ha mi mégis Gyöngyösit, Benitzkit, 's egyebeket, Poétáknak nevezzük, ebből a' lessz: hogy valamint eddig soha sem volt úgy ennekutánna is soha sem lessz Poétánk: mert mi éppen nem azt keressük így a' versben a' mit kell, 's nem azt értyük a' Poétán a' mit értenek Európának bölts országai.

Ugy láttzik hogy el tevesztettük a' dolgot a' verseknek nemeiben.

Szokások volt a' mi Eleinknek írni négysorú sarkas verseket, a' mellyek minden egyéb nemzettségeknél esméretlenek. Ha valaki egy szép Musikai concertet akarna adni, 's rendel híná ki a' musikusok-

^{1 2}MTAK Kézirattár Vegyes 4-r. 5/III. 51–66. f.

kat vagy Hegedűsöket, hogy kiki tsak különösen négy nótát vonnyon, az nem hiszem hogy nagy gyönyörűséget szerezne a' Halgatók füleinek. Eppen ilyenek pedig a' mi négy sorú verseink – ott nagy békességes tűréssel kell várni, még mindenik szegény Idea elmondja azt a' négy hosszú sort, a' mellyel az ő szegénysége el fedeztetett. Az ilyen vers nemén lehetetlen Poésist írni, mert itt négy rendben kell többnyire annyi dolgot tenni, a' mennyit egy vagy két sorba bé lehetne foglalni. Ha talán Miltont, 's Tászt erre szorították volna, így mind az el veszett Paraditsom, mind a vissza nyert Jérusalem nélkül örökre el lettünk volna.

De lássuk mitsoda hatalmas verseket tsináltak erre a' kaptára a' mi Bölts Eleink. Így p. o. egy tudós Hazánk fia a' Nád ditséretiről ki adott betses verseiben így szól a' többek között:

„Virgilius írja Éneidos quarto
Adhaeret lateri lethalis arundo
Ez is azt tészí hogy a' Nád igen ártó
Mellyért meg ditsérni ötet igen méltó.”

Ez látni való hogy Deákul is tudott. Más még híresebb régi Hazánkfia így szól:

„Miként Egyptusban egygy Pellikán madár
Nem tudja mi légyen a' menyei udvar
A' hol a' jutalom érdemünk nélkül jár
Mellyben az Ur Jésus Kristus a' hív sáfár”

ebben a versben az igaz, hogy a' Pellikán madár sem Egyptusban, sem Mexicóban sem másutt azt nem tudja mi légyen a' menyei udvar, és hogy ott Kristus Urunk sáfár. De nézzük magát a' nagy Gyöngyösit talám jobb lesz ezeknél. Minthogy a' Caricleában a' Héliodor, és maga képzelődéseit öszve enyvezte, kétség kívül ennek egygy fő munkájának kell lenni. Nézzük az eleit. Itt az Iró meg szokta mutatni ki légyen, hogy az olvasót ketsegtesse. Minekutánna a' 2^{dik} versben meg mondja, hogy a' Nilus a' Paraditsomból veszi eredetét, jóllehet sehol a' föld kerektségén már egy rosszabb helyett a' Paraditsom nem lehetett volna, mintha ott lett volna, a' hol a' Nilus ered, a' hol a' strutz a' maga tojásinak ki költését a' Napra bízza, erősebb lévén annak sugárinak hévsége, mint az ő vérenek melegsége. Minekutánna meg mondja el szenvedhetetlen szó szaporitással, hogy az a' Nilus fojván nő, még pedig *nő a vizek tóldásából, szaporodásából, 's azoknak sok vóltából.* így szól a' 3^{dik} versben:

„Ez a' több vizeket a' földön meg dúlta
sőt természettel is azokat fel múlta
Minthogy nyárban árad a' mikor tágúlta
Van a' több vizeknek és árja le húlta.”

Vallyon mikor járt ez a' Nilus Európában hogy itt meg dúllya a' Dunát, Rajnát, Álbist, és egyebet? A' prédáló ellenség szokott dúlni mikor mindent fel forgat a' városba, De ezt nem lehet fojó vizről mondani. Mi ez hogy a' többeket természettel felmúlta? Hiszem nyárban áradnak minden fojó vizek, valamellyek a' havasokból veszik vizeket: mint a' Nilus, Rajna, Duna s a t. Mi ez hogy a' többinek van tágúlta? Hiszem már az első versben a' tág nevezetét a' bőségért veszi. Mi ez hogy a' több vizeknek van árja le húlta? Hiszem vagy az edgyikre vagy a' másakra nem vólt hát semmi szükség. A' Poésis pedig tsak egy haszontalan szót sem szenvedhet el. Hihető hogy a' mi nagy Poétánknak fő képzelődése ebben a' versben vólt, hogy a' Nilus a' több vizeket felyül múlta. Vólt hát már egy sark, de még három kellett. Ez kezdte hát az A. B. Cén hogy többet keressen, az Á nem adott, B. *búlta e'* nem derék, C. *cúlta e'* sem jó. D. *dúlta* itt öszve tsapta a' kezét. F. *fulta*, ezt is kétség nélkül fel jegyzette, hogy majd ha jobbat nem kap belé szúrja illy formán „*Ott minden hólnapban sok halnak van fúlta'*” G. *gúlta, tágulta.* itt el mosolyodott örömébe. H. *húlta.* Már meg vólt a' vers. A' több betűkönn is el hiszem keresztül ment de ezeknél jobbat nem kapván ezekből szólte öszve ama derék versét. Kevés vers van Gyöngyösiben a' melly tsak egy közepszerű próbát is ki állhasson. Mind öszve pedig minden munkáiban nints annyi szép idea, a' mennyit egy Poétának rakni kell tíz levélre. Ezeket velem nem a' mást motskolni kívánó akarát, hanem hazámfiainak felgerjesztésekre tzelőző szándékom mondattattya: külömben így is meg marad Gyöngyösinek az a' ditsérete, hogy ő vólt legjobb akkor, mikor még a' mi Atyáink a' sarkakban keresték a' Poésist: de már ma másképen kell dolgozni, ha azt akarjuk hogy valaha Poétánk is legyen. Mert rendszerént minden ország szüлл egynehány száz Cadentzistát minek előtte szüлл egy Poétát.

Nem szóllok többet a' versnek ezen Neméről: mert már ma az okosabb Hazafiak ezt annyéra meg úttázták, hogy ezen tsak azok írják a' kik a' kalmároknak bors-takaró papirost készítenek. De mit nyertünk vele mikor némelyek e' helyébe bé hozták a' versnek azt a' nemét, a' melly ennél elszenvet-
hetetlenebb. E' pedig a' sarkas Distikon. Tsuda dolog hogy mikor egyéb Nemzettségek kivált a' Frantzok fő hibának tartják a' versben mikor a' közepi 's végi egyformán mégyen ki: minthogy ez olyan monotoniát, olyan unalmas egy forma hangzást tsinál a' fülben a' mellyet a' miénken kívül semmi egyéb fül el nem szenvedhet.: mi pedig ebben keressük a' szépséget! De az oka ez: hogy a' millyen valamely népek az íze, olyan a' füle is. Gondolkoztam rajta, hol vehették légyen Hazánk fiai az ilyen vers nemét, 's látom hogy a' 13^{dik} 14^{dik} Századnak Historiájában, (mellyekből tsak tíz tíz sort kén meg hagyni, hogy lenne azoknak a' siralmas időknék Epitáfiuma, a' többinek pedig egy száz ölnyi vermet kellene ásní hadd nyugodna) látom mondom ezeknek Historiájában, hogy ama tudatlan-
ságnak nagy özönébe, némely Barátok fel ütven fejeiket, ilyen verseket írtak:

„Est mea vox bám, bám, potens dispellere Sátám”

A' Harangról írta ezt egy bölts barát, hogy az el hajtja az ördögöt: de alig ha az ilyen versre hamarabb el nem fut a' Sátán is, mint az egész világnak egygyütt meg vont harangja hangjára.

Az ilyen verseket látván ezeknek az olvasást meg érdemlő Historiáknak nagy búvári, 's látván melly szépen pattog: *Bám Bám, Sátám*, ők is illyet kezdtek írni, még pedig először Deákul azután Magyarúl is. Ha ma Virgil fel támadhatna 's vagy kettőt az illyen kaptára ütött Deák versek közzül meg hallana, ugy el futna az, hogy az Élisus mezeiéig meg sem állana. A' Magyarokat pedig haszontalan vólna gyaláznom mikor az egész ország ellenem lenne hanem az a' bölts maradék, a' melly tsak ötven esztendő múlva is meg fog ezektől tsömörölni léssen ezekben a' leg igazabb ítélő Bíró. Tsak ezt az edjet mondom még, hogy mivel az illyen vers nemére még sokkal szükségesebb mint a' négy sorú strofákra, hogy az ember az A, B, Cét ugyan rendbe vegye, és sarkakat jó előre keressen, minek előtte a' dologról gondolkozna, tehát szükségesképen az ebben bé foglaltatott gondolatoknak felette szegé-
nyeknek kell lenni.

A' ki erről meg akar győztetni fordítsa le az illyen verseket Olaszra, Frantzra, vagy Németre, 's közöllye valamely Poésishez értő idegen emberrel. Ez bizonyosan nem fogja el hinni, hogy az a' ki írta eszén lett vólna: mert annak ideáji nem fojnak jobban egymásból mint ez a' lantos vers: „*Aldást mon-
dok már minthogy hig a' sár.*” Valamely vers pedig el veszti minden szépségét a' fordítás által, már az tsalhatatlan jele annak, hogy a' semmit sem ér: mert a' Poésisnak szépnek kell lenni a' Hotten-tótok nyelvén is, valamint szép lenne Póp, Rácín, ha a' Chinák nyelvére fordítanak is. A' fordításban meg ma-
radnak az elmés találmányok 's felséges gondolatok, tsak a' sark vész el; a' melly olyan a' Poésisban mint a' széless prém, 's arany paszamánt a' Magyar mentén. Bár próbállya valaki fordítani idegen-
nyelvre Az atyafi barátság oszlopát, a' mellyet fel emelt Grof Teleki József Úr, meg láttya hogy szép lessz ez azon is: mert ez a' bölts Úr, a' ki a' Poésist nem a' sarkban keresi, meg rakta azt a' kis mun-
kátskát olly sok szép képzelődésekkel, a' mellyek a' fordításban el nem veszhetnek. Ez a' tudos Gróf az a' ki leg jobb jussal kívánhattya a' Poétai nevet; hanemha meg elégedvén azzal hogy a' Magyar Né-
pek az idegen nemzetek előtt való nagy ditsőségére Hospitál 's D'Agessót a' maga személyében egy-
gyesítette, a' Magyar Homér nevezetet valakinek a' maradék közzül önként oda fogja engedni.

Igaz hogy azt inkább kell kívánnunk mint reménylenünk, hogy valaha Poésisunk arra a' szépségre 's tökéletességre lépjen a' melyre ment az Olasz, Frantz, és Ánglus Poésis. Nagy akadály lessz ebben a' mi Nyelvünknek ezekhez képest való szegénysége, a' melly is olly szűk: hogy nem hogy egy tökéletes Poésist lehetne ezen írni: de tsak három óráig is egyvégebe külömb külömbféle dolgokról rajta el beszélni nem kintsiny munka. A' honnan azok a' kik idegen nyelvet tudnak azzal szoktak magokon segíteni, a' Parasztkok pedig szót nem kapván kezek járásával, és sok féle mutogatással szokták gondo-
lattyaikat ki fejezni: de így az *Ótáiták* sőt a' Némák is el beszélhetnek. Nem kevés hiba a' mi nyelvünk-
ben az is, hogy nints benne semmi külömbség a' Férfi és Asszony nem között. Sokszor egy óráig is el beszélünk hogy azok a' kik jelen vagynak nem tudják Férfiről van é a' kérdés, vagy Asszonyról. Ezt ugyan mi gondolóra se vesszük, minthogy gyermekségünkől fogva neki szoktunk: de azért nem szűnik ez meg a' mi nyelvünknek egy tetemes hibája lenni. De a' mi leg inkább rútttya a' mi Poésisünket ez: hogy kevesek Vocálisaink, ezek között is pedig felette bő az *á* és az *é*.

A' Vocálisok olyanok a' Poésisban, mint a' húrok a' hegedűben, s külömb külömb féle színek a' festésben; látni való dolog, hogy ezektől kell függeni annak szépségének. Ezt a' fogyatkozását is nyelvünknek mi nehezen vesszük észre: mert neki szoktak füleink mint az *é*, a' ki mindég Duda

hangnál tántzolt: de tsak három levelet olvasnánk el valamely Magyar könyvből, egygy jó fülű Frantz előtt, mindjárt észre venné az, hogy sokszor meg szúrja az ő füleit az á, és é, a' mellyek azokban kedvetlen érzést tsínálnak. Ha valamely festő egy szép képet akarván készíteni maga eleibe rakna ugyan őt, vagy hat, festékeket, de többnyire tsak kettővel festene, a' többibe ritkán mártana. Alig ha lehetne ennek képét, ama' halhatatlan Rafaelnek remekei közé számlálni: „*Ut pictura Poesis est.*” A' millyen a festés a' szemnek olyan a Poésis a' fülnek. Azt mondja a' bőlts Horátz.

A' Vocálisok itt néminémű részben a' színek, ezeknek soksága külömbsege, 's szép rendel való el intézése, szükséges a' Poésisnak szépítésére. Kiki el gondolhattya már melly sokkal meg haladja a' Frantzok 's Ánglusok Poésissa a' miénket, a' mikor valamint a' bőlts festő két, három festékeknek öszve elegyítéséből új színeket tsínál, úgy ezek a' bőlts Nemzetek ezeknek a' Vocálisoknak, kettőnek, háromnak öszve tételéből, sok új hangokat tsínáltak, a' mellyek az ő füleikben rend kívül való gyönyörűséget okoznak: úgy hogy mikor az Anglus Poésist úgy képzelem magamnak mint Rafaelnek akármellyik szép tábláját, vagy mint egy tíz, 's tizen öt válogatott Musikusokból álló concertet. A' magunkét mellette tsak úgy nézem mint egy paraszt danolást ahol az é, tenort mond, az á, contrál, az i, ó, ú pedig tsak néha néha rikkantanak. — De vagynak é mi nyelvünknek sok szépségei is, mellyek ennek néminémű fogyatkozásait ki pótollyák.

Mert azon kívül hogy tsak nem az Anglus nyelvnek erejével vetekedik ennek sok szavainak hathatósága, nints Európában egy Nyelv is, melynek Prosodiája tökéletesebb volna, mint ez é, úgy hogy ebben tsak nem a' Görög és Deak nyelveket is meg haladja. Nyelvünknek ez a' tökéletessége tselekszi hogy azonkívül hogy lehet azon hat, nyóltz, tiz, tizenkét lábú strófákat írni, a millyeneket írnak a' Frantzok 's egyebek, alkalmazatos ez mind azokra a' külömb külömbféle mértékű versekre a' mellyeket irtak a' Görögök és Rómaiak. Ugy kéne hát írnnok mint Homér és Virgil örökös számkivetésben küldvén azokat a' sarkas Distikonokat, a' mellyek minden jó ízű és fülű embereknek el szenvedhetetlenek. Meg eshetik hogy a ki ilyen verseket tsínál nem fog munkája találni közönséges kedvességet: mert nagy részént Hazánk fiai, néki szoktak annak a' Poésisnak, a' melly tsak a' füleket tsiklándoztattya, az észnek pedig és szívnek semmit sem mond.

De a' ki a' rossz szokástól el távozván újjítani akar; ha azt kívánnya hogy a' halhatatlanságra repüllyön munkája, nem azt kellene annak meg gondolni: mi tetszik most, hanem majd mi fog akkor szépnok tartatni, mikor a' tudomány, 's böltsesség, melly már e' világnak mind a' négy részét meg kerülte, minket is meg fog sokára látogatni, 's a' rabság alól fel szabadult könyv nyomtató házakban tsendes szállást fog találni. Reménylem pedig hogy most is vagynak sok bőlts Urak Hazánkban, kik a' Poésisban nem a' hangot, hanem a' valóságot keresvén az ilyen mértékre vett verseket bizonyosan fogják szeretni, tsak hogy az elmének, 's a' szívnek beszélő igazságokkal tellyesek légyenek. Szint olyan szokatlan vólt ez a' Németeknél mint mi nállunk, Klopstok el kezdte 's halhatatlanná lett. Ha a' köz nép nem szereti munkáját, nem is annak való az: de betsüllik minden böltsnek mert meg rakta azokat olly drága dolgokkal a' mellyek minden Lelkeket az égig ragadnak. Bár foglallya bé valaki Klopstok Messiását ugyan annyi számú, 's hasonló mértékű Magyar versekbe, ha nem azokkal is: de szint olyan szívre ható szókkal; el hiheti hogy a' későn való maradéknak ditsérete léssen fáradságának halhatatlan gyümöltse. De hogy eddig az ilyen versek kevés ditséretett nyertek ez az oka, mert többnyere azok a' kik még így dolgoztak tsak olyan forma verseket irtak, mint ama régi Poéta a' ki a' Jésuitáktól agyon lövetett agarát ekképén siratta:

„Oh, ti gonosz feketék tselekedtem ellenetek mit
Drága vadász agaram hogy meg ölétek aha!
Nem hiszem hogy volna a' világon olyan teker-
vényes barlang, a' melly nagyobb Echót adna
mint ez a' vers: mert ezt valamennyi jó fülű
ember hallya mind így bődül el: aha!”

Ha az ilyen mértékű versek a' gyakorlás által nagyobb tökéletességre mennének, annak az a' nagy haszna lenne, hogy Poésisunk nehezedvén szebb lenne, 's tsak az írna verset a' ki arra született.

De hogy Tsider Pál, 's mások ehez hasonlók strófát se koholhatnának meg kellene ezt is némelly régulák által nehezíteni Így p. o. 1szőr Nem kellene bé venni sarknak ezt: *hatok, hetek, hassak, hessek*, s at. hanemha már e' nélkül is van meg eggyezés a' két szó közt: mint találók, tsínálok, tanálhassak, tsínálhassak. Mert ha szabad mindenütt ezzel élni, így ezenekent lehet a' strófát okádni: de a' tsak

olyan mintha valaki Deák strófát írván minden verset ezen végezne: *possum, possum, potui, potui, possem, possem*. 2° Hasonló meg határozással, 's okossággal kellene élni az *affixákkal* is, *ánkel, énkél, inkel, onkal, unkal, ünkel*, mert így valamennyi szavunk van, mind sark lesz. *iz, test, fül kéz* sat. e' mind sark hát: mert így mondjuk: *üzünket, fülünket, testünket, kezünket*, 's ezerek hasonlók. E' tsak olyan mintha minden strófákat ezen végeznék: *izt mienket, fült mienket, kézt mienket*. S at. De e' látni való hogy kivált ha sokszor elől fordul, nem igen tsinál kellemetesebb hangot a' jó fülben, mint az, hogy a' Thöldi Miklós Historiájába, tőbnyire majd minden sor ezen végződik: *vala*.

„Bika rugaszkodik 's kötél szakad vala
Thöldi Miklósnak akkor sok szép máj adatik vala.”

3° Ugyan ezt kellene tselekedni a' Prepositiókkal, mellyek a' mi nyelvünkben a' szóknak végére tétetnek *ban, ben, ból, böl, ról, röl, val, vel* s. at, Mert ez tsak olyan, mintha valaki Deákúl írta, 's minden verset ezen végezne *cum, cum, ex, ex, in, in, de, de*. etc. Irhatnék még több régulat is, a' mellyek szolgálhatnának Poésisünknek szépítésére: de úgy gondolom hogy ha tsak ezeket meg tarthatnánk is, a' vargák nem hagynák el többé a' kapták hogy verset írjanak.

De mivel nyelvünknek szűk vólta, a' mint oda fellebb mondám: mindenkor fő akadályja lessz Poésisünknek; ebben kellene minden mesterségünket meg vetnünk, hogy azt bővitenék. Ditseretesen tselekszik is ezt sok tudós Hazánk fia: de nem egy úton. Szabad legyen nekem is e' felől való gondolatimat egy két szóval elől adni, minthogy ditsekedem ezzel hogy hazámat 's nyelvemet felettébb szeretem. 1^{ször} Ugy tartom hogy semmivel inkább meg nem vallhattuk nyelvünknek szűk vóltát, 's egyszersmind azt szegényebbé, 's rutábbá nem tehetjük, mint mikor három, négy szóval teszünk ki edgyet. Nem az a' kérdés ki lehet é a' mi nyelvünkön minden dolgot tenni? Mert hiszem így a' Japponokén is ki lehet, hanem ez: ki lehet é minden dolgot egy szóval tenni? Mert ha négy, öt szóval tesznek ki edgy dolgot a' Hotten-tótók nyelvén szint úgy el lehet: mint a' miénken beszélni. Ha valaki meg akarja mutatni, hogy bő a' mi nyelvünk fordítsa le nékem tökéletesen *Tacit* Historiáját, vagy *Robertson*t, vagy *Bonnet* munkáját: úgy hogy a' fordításban ne légyen több szó mint a' Deákba, Anglusba, vagy Frantzba így el fogom hinni, hogy szint olyan bő a' mi nyelvünk mint azok. De hogy eshetnék ez meg, mikor mi a' Professort, nyilván való Tanítónak, a' Theológiát Isten felől való tudományak, az Electricitást kártékonyos gyántás égi fojamatnak nevezzük? Nézzük mitsoda külömbözést tész ez egyéb nyelvek közt 's a' miénk közt. A' Deák így szól Professores docent de electricitate, A Frantz les Professeurs enseignent l'Electricité, az Olasz, Anglus, hasonlóképen. Lássuk miképen tész ezt ki a' mi bőv nyelvünk: A' nyilván való Tanítók nyilván tanítanak a' kártékonyos gyántás égi fojamatokról, és így kilentz szóval tesszük azt ki, a' mit másik ki tesznek hárommal. Ha ezen az úton fogjuk bővíteni vagy inkább szegényíteni nyelvünket, így ezen a' nyelven, nem hogy Poésist: de egy tisztességes folj beszédet is lehetetlen lessz írni.

2° El kell távoztatni azt is, hogy egyszóval ne tegyünk ki két, három dolgot, mert ez is szegényíti inkább mint sem gazdagítja a' nyelvet. A' Propositiot lehet nevezni keletnek a' szónak ereje szerent; de már ez a' kelet hány dolgot fejez ki a' Magyar nyelven? Mikor a' búzának nints ára azt mondjuk nints kelete a' búzának, A' tavaszt is keletnek vagy ki keletnek hívjuk, A' tésztáról azt mondja az Asszony nem költ meg – a' tyúkjáról hogy nem költött. – Mennyi idő fog addig el jőni, míg a' Magyarság meg érte ezt: Nints semmi kelet a' földi nyomoruságok 's az örök élet között? Nem jobb volna e' szót Propositio a' mellyet leg alább meg értenének azok a' kik föld mérést tanultak; amazt pedig senki sem közzülünk. A' Scénát lehet nevezni Jelenesnek: mert meg jelennek a' játzók. De minthogy e' nállunk, a' Szent Irás szava valamint a' Németek sem szeretnék ha a' Scénát az ő nyelveken valaki *Offenbahrungnak* nevezné: úgy nekünk is mást kén e' helyett fel venni, vagy a' Scénai nevet, meg kén tartani, valamint meg hagyták azt a' Rómaiak magok is; ámbár ha akarták volna, tudták volna Apparitionak vagy comparitionak nevezni. Lehet ezt alkalmaztatni több egyéb szókra is: de itt nem lehet mindent elől hordani.

3° Hasonló hibának tartom azt is, amikor szóról, szóra fordítunk le valamit más nyelvből, nevezetesen pedig a' Németből. Ez a' Nemzettség sokra ment meg kell vallani minden tudományokban, de mikor a' gustusról 's ízről van szó, itt még az Anglusoktól 's Frantzoktól messzére maradt, a' Poésis pedig 's a' nyelvnek szépítése leg inkább a' jó ize fordul meg. Azért ha a' Németek a' Tragédiát trauer spielnek fordították; nem szükség azt nekünk németből szomorú játéknak fordítanunk, mer tlátni való, hogy a' mi szomorú a' nem játék, 's a' mi játék az nem szomorú. Azért hogy a' németek a' Poétát

Dichternek nevezték, nem kell azt nekünk költőnek fordítani: mert a' mint mondám ez a' kelés, költés, már nállunk igen sokat tesz: Nevezetesen így hívják az Asszonyok a' kotlás tyúkot is: de ezt a' Németek nem hívják Dichternek. De már a' mi nyelvünkön mikor kérde edgyik Asszony a' másiktól: Hányat költött a' kend tyúka? azt gondolhatná valaki, hogy nállunk a' tyúkok meg unván a' tojást verset kezdtek írni. Alig van Magyar országon olyan paraszt, a' ki ne tudja azt mi a' Poéta? Mi szükség ezért hát idegen szót kovátolni? hasonlóképen a' Tragédia nevet is meg kén tartani, ha tsak valaki a magyar nyelv mellett való nagy buzgóságából: *Bak eneknek* nem akarja fordítani.

4° Némellyek semmiféle idegen szót bé nem akarnak venni, sőt még azokat is a' mellyek már néminemüképen bé vétettek, ha sok szóval is ha rosszul is, tsak ugyan az Átilla nyelvén kívánnák ki tenni. Minek utánna az emberi nemzetségnek nagy kárára, a' tudományoknak, 's kereskedésnek, nagy hátra maradására, ezek a' sokféle nyelvek fel találtattak, nem hogy azon kén munkálódni hogy ezek mentől jobban egymastól különbözzenek, sőt inkább azon kén mesterkedni hogy mentül közlelébb jarjanak. Ha egy negyed része nyelvünknek Német vólna, más Deák, mitsoda nagy könynyebbségekre vólna ez a' Deákul, és Németül tanulóknak. Nekünk pedig ezt annyival inkább jobb vólna gondolóra venni, hogy könnyen meg eshetik, hogy tsak ötven esztendő múlva is, minden gyűlések 's Törvény székek németül fognak nállunk főjni, 's akkor mindeneknek kéntelenség lessz ezt a' nyelvet meg tanulni: De ha így nem járnánk is mi kárunkra lenne. Mi károkra van a' Frantzoknak, hogy az ő nyelveknek két negyed része Deák, egy negyed része Görög, van é ennél egy egy zebb nyelv a' föld kerekéségén? Sőt a' bölts Ánglusok tsak nem egészen ki hányták az ő régi vad Szax nyelveket, 's újjat tsináltak a' Deák, Frantz, Görög, 's Német nyelveknek öszve elegyítésekből, sőt ma is bővitik azt mindenféle hathatos szókkal. Mi kárát vallották? Ezt hogy az ő nyelvek olyan egyéb élő nyelvek közt a' millyen a' Tokai essentzia a' borok közt. Az ő nyelveknek ez a' szivekre ható ereje tseleskesi a' többek közt, hogy mióta el aludt Cicero soha olyan híressz orátorok nem vóltak a' világon, mint az Ánglusok, ugy hogy mikor el kezd órálni Pitt, a' kinek nagy Attya Demosthenest héttyszer fordította Angliára, 's a' ki örökség szerént birja az ékesen szólást; három négy óráig egy végben tsak orr fúvás is alig hallattatik abba a' Parlamentben, a' melyről szint úgy el mondhatná Cyneas mint a' Római tanátsról, hogy annak minden tagja Királyságot érdemelne. De ha mi böltsbbek akarván lenni az Ánglusnál, 's Frantznál tsak ugyan meg átalokunk ebben, hogy semmiféle nyelvből többé szókat bé ne vegyünk: így hát hányuk ki előszször mindazokat valamellyeket egyéb nyelvektől költsönöztünk: mert ha ezeket ki nem hányuk, így hasonlók leszünk ahoz az emberhez, a' kit minekutánna két gazdag szomszédjai földhöz ragadott szegénységéből sok nálla veszett költsönökkel fel segéltették, látván hogy már jó karba helyeztetett, semmi szolgálatot többé azoktól el nem akarna venni, hogy az elébbienekért valamely háládatossággal ne tartozzon.

Igy p. o. ezek mind német szók: „Ház, saláta, tzérna, tssets, retek, káposzta, drót, tsap, Pap, Sinór, tenta, srét, pléh, istálló, kotsis, röt, bót, mente, gátor, sendely, láda, szappan, juk, hódolni, rosda, salak, ráspoly, kereszt, font, pont, öl, ugorka, rokka, len, parás, tzövek, tsóva, borbély, kert, kalyha, lentse, molnar, bak, pánt, bodnar, viasz, tsap, lajtorja, frigy, hohér, vers, torony s a t.

Ezek mind Tót Szók: Asztal, Szalonna, Rák, pálinka, drága, kalap, meszárszék, Szereda, Tsötörtök, Péntek és sok százak egyebek. Hát még ha elől hordanám a' Deák és Török szókat mellyek nyelvünkbe elegyedtek.

Ha tehát mi nyelvünknek tisztaságával ditsekedünk 's azt többé semmi idegen szóval meg motskolni nem akarjuk, hányuk ki előszször mind ezeket. A' Házat tegyük így az Átilla nyelvén: „Egy hosszú nem kerekeken forgo, hanem a' földbe le ásott, nem is bika vagy ökör börrrel, hanem süppal, náddal sindellyel vagy tseréppel bé fedtetett alkotvány. E' már szép magyarság lessz. Úgy tartom hogy ha mind ki irtyuk nyelvünkéből az idegen szókat, a' mellyeket tsak a' Németből 's Tothból által plántáltunk ezer gyökeres szó nem marad nyelvünkbe. Nynyire sem vóit szükségük a' mi tudatlan eleinknek. Egész Nemzetségek vagynak még ma is Afrikában, Ásiában, 's egyebütt a' kiknek egész Nyelvek nem áll többől négy száz szónál: mert az ilyen vad Népek valamint a' mi Scytha Apáink is, nem szokták a' természeti dolgoknak mélységeit feszegetni, minden edjütt való beszedekek summája a' vadászat, vér ontás, ragadomány, erre pedig nem kell több négy száz szónál.

5° Miképen kellyen a' Nyelvet bőviteni, hogy már az Europai bölts Nemzetségekről ne szóllyak: példát adtak abban a' régi tudós Rómaiak, a' kik erezven melly rúttul hangzik a' fülben az a' sok bardo bucco sat. a' mellyekkel Plautus, 's Ennius munkáik tellyesek vóltak, mind azokat szamkivetésbe küldötték, 's a' válogatott Görög szókkal nyelveket meg gazdagították, 's úgy meg szépitették, hogy a'

Görög nyelv után, ez a leg hathatósabb 's leg ékesebb nyelv az egész világon. Bőven le írja a' nyelvnek ezen bővítésének módját Horátz a' Poésisről írt halhatatlan munkájában; a' mellyet könyv nélkül kellene tudni mindazoknak valakik a' nyelvről, izről, 's versről értelmesen 's okosan akarnak beszélni. „Et nova fictaque [!] nuper habebunt verba fidem si Graeco fonte cadant [!] parce detorta. Quid autem Caecilio Plautoque dabit Romanus ademptum Virgilio Varioque? Ego cur acquirere pauca si possum invidior? Cum lingua Catonis et Ennii sermonem patrium ditaverit, et nova rerum Nomina protulerit. Licuit semperque licebit signatum praesente nota producere nomen.”

Ezen bölts régulat követték éppen a' mi Eleink is, mert az Elemósinából, tsináltak alamisnát, a' Procurátorból Prokátort, a' *παριπος*-ból paripát, a' hausból házat, a' tzapfból tsapot. s at. Ezen a' tsatormán bővültek el minden Nyelvek, nekünk sem lehet azt el kerülni; hanemha a' magunk nyelvét minden egyéb nyelvek felett önként rúttá, 's szegénnyé szándékozunk tenni. A' mit szépen egy-szóval ki tehetünk tegyük ki: de ha így meg nem eshetik úgy ítéllem hogy jobb akkor a' Görög, Deák, Frantz, vagy Német nyelvből valamely hathatós szót ki venni 's azt Magyar lakossá tenni. Már ezt hogy virtus, mi soha sem tehetjük ki a' mi Nyelvünkön; azért hadjuk meg. A' Rómaiak a' Horizont ki teheték volna így: terminus nostri visus: de látták, hogy egy dolognak illy sok szóval való ki tétele nagyon el veszi a' nyelvnek minden erejét, azért bé vették örömet a' Horizont, nekünk is meg kellene azt, avagy tsak a' Poétáknak engedni, vagy pedig Határozónak kellene fordítani: mert a' Poésisnek leg főbb dissze abban áll, hogy mentül több dolgot bé foglallyon egy sorba, a' pedig lehetetlen, ha tsak egy dolognak ki fejezésére is két három szó kívántatik. Mikor én azt mondom hogy az idegen nyelvek szavainak bé vételétől nem kell irtózni, nem azt teszi ez: mintha helyben hagyám azoknak az embereknek kivált Törvény tudóknak szokásokat a' kik úgy beszélnek Magyarul, hogy tsak a' szóknak végekből sajdít az ember hozzá, hogy nyelvünkön beszélnek, vagy mintha azt akar-nám hogy azok a' kik verset írnak oly nagy szabadsággal éllyenek, a' millyennel élt ama' régi tudós, a' ki a' vénség miatt meg hidegedett Poésisi tűzét ekképen fúvogálta:

„Nosza Veterane caneque Poéta.
Vagyon még te benned Poética vena”

Mert azt a *veteránet* s *canéquet* tsak ki lehetett volna egy kevésbé Magyarossabban tenni: hanem tsak azt mondom hogy a' Rómaiak, Frantzok, 's Ánglusok, szokások szerént igen jó lessz nyelvünket egyéb nyelvekből bővíteni, mikor valamely dolgot sok szóknak egybe tételek nélkül nem lehet ki fejezni.

Ezeket akartam Nyelvemnek 's Hazámnak szeretetéből rövideden meg jegyezni, éppen nem remél-vén azt, hogy mindeneknek ezekkel kedveket fogom találni; hanem biztatván magamat azzal, hogy mivel tzéлом nem egyéb, hanem nyelvünk gyarodásának 's Hazánk boldogulásának szives kívánása tehát leg alább némely böltsőbb Hazám fiai nem fogják ezen igyekezetemet rosza magyarázni, valamint még nagyobbakkal szolgálhaték ezen Magyar Zaýrt is kedvezessel fogják olvasni.

Jól tudom azt hogy a' ki valamely munkát, akár maga agya velejének magzattyát akár pedig fordítást botsát világ eleibe hasonló az azokhoz a' kik másoknak ebédet adnak.

A' ki ingyen osztogatya munkáját; hasonló azokhoz a' Nemes Magyarokhoz, a' kiknek Asztalok minden betsülletes embernek nyitva áll. Valamint az ingyen jól lakottak sem hagyják egészen nélkül az ebédet, ugy bánnak az illyen ajándékba ki osztogatott munkákkal is sokan; de semmi pénzekben nem kerülvén, tsak tsinnyán motskollják 's mikor jobb dolgok nints, nagy ásitások közt által olvassák. A' kik pedig pénzért adgyák munkájokat, hasonló a' kosztot tartó németekhez. Vala-mint a' kik ezeknél hús, vagy harmintz krajtzárért ebédelnek, meg mondják bátrann hogy a' hús sovány, a' kenyér dohos, a' szalonna avas, az etzet semmit sem ér: úgy a' kik meg vesznek valamely ki jött munkát, hogy azzal táplállják vagy gyönyörködtessek eszket, azt minden keméllés nélkül motskollják, ha nem enyhíti éhségeket motskolhatyák is szabadon, mert meg ádták az árat. Én is fogok e' Magyar köntösbe öltöztetett Zaýrral nemellyeknek kedveskedni, tudom az illyenek sem fogják azt némely szó nélkül el botsátani: de kivált azok a' kik azt az egynehány garast meg ádták érte; minthogy pénzek ára, úgy bánhatnak vele a' mint nékik tetzik, ki álhat ellenek ha minden sornak el olvasása után a' földhöz tsapkodják is.

Ha észre veszem, hogy némely Fő Rendek, 's Úri Asszonyóságok gyönyörködni fognak ezen tse-kély munkátskámban, az illyeneknek kedveért nem sokára fogom adni ama halhatatlan Yungnak ejtzakai gondolatit folyó beszédben, 's ugyan Voltérnak meg betsülhetetlen Henriadját versekben, a'

melly a' Királyoknak 's jobbágyoknak Tanító Mestere még pedig úgy, hogy semmiféle nyelven ne légyen ez szebb mint a' miénken. De ha meg tudom hogy bóldogok, bóldogtalanok ezen fáradtságos munkámnak első sengéjét minden kedvezés nélkül a' földhöz egyformán tsapkodjátok, így ezt a kettőt ne várjátok. Dixi.

Komárom 22 Decembr. 1783.

A *Meg szóllítás* komoly gyarapodást jelent Péczeli irodalmi nézeteinek megismeréséhez. Nemcsak azért, mert ebben foglalta össze a legkorábban, a legterjedelmesebben és a legrészletesebben gondolatait, bár e tekintetben is kiemelkedik ez az írás Péczeli más, önálló kötetben kiadott műveihez készített előszavainak sorából éppúgy, mint a Mindenes Gyűjteményben közreadott, ilyen témákkal foglalkozó írásai közül. Jelentőségét csak még növeli az, hogy a szerző lemondott a közreadásáról, mert ez is azt tanúsítja, hogy olyan legbensőbb gondolatait fogalmazta meg benne, amelyekkel alaposabb megfontolás után nem mert a nyilvánosság elé lépni.

Gondolatmenete jól felépített, logikus konstrukció. Elsőnek a filozófia és a költészet szerepének összefüggését vizsgálja az egyes nemzetek műveltségének alakulásában, majd megállapítja, hogy mindaz, ami a magyar szellemi életben a filozófia terén történt, a legutóbbi idők eredménye, s hogy bár a magyarok különösen szívesen büszkélkednek költészetükkel, eddig még nem volt igazi költőnk. Péczeli szerint a nagy költő több az átlagtudósnál, ő azokkal a tudós egyéniségekkel tartja őket egyenrangúaknak, akik előbbre vitték tudományukat, sőt azt hangsúlyozza, hogy a költőket már a görögöknél a tudósoknál is nagyobb megbecsülés övezte.

Ha összevetjük Péczelinek a *Meg szóllítás*ban kifejtett gondolatait az e témákkal kapcsolatosan később vallott nézeteivel, természetesen számos esetben találunk azonosságokat, bár az itt olvasható részletesebb kifejtés nemegyszer módosítja a későbbi, inkább csak jelzésszerű kijelentések értelmét.

A magyar költészet elmaradottságáért különösképpen a négyesrímű stórfák és a leoninusok használatát, az ebből fakadó terjengősséget, egyhangúságot és gondolatszegénységet okolja, ami az idegen nyelvre fordítás során válik a legnyilvánvalóbbá. A poézist nem a rímekben, hanem a mély filozófiai gondolatokban kell keresni, s az ilyen típusú költészetre hozza fel példaként Teleki József költeményét, az Atyafiúi barátság oszlopát. Ez magyarázza meg, hogy Péczeli miért éppen neki kívánta ajánlani első nagyobb művét, a Zaír-fordítást, amelyhez ez az előszó készült.¹³

A költészethez elsősorban pallérozott izlés kell, fejlődését azonban akadályozzák a magyar nyelv hibái és hiányosságai: a nyelv kifejezésbeli szegénysége, a hím- és nőnem hiánya, a sok mássalhangzó, valamint a gyakori a- és e-magánhangzók okozta monotonia. Vannak erőnei is: erőteljessége s az, hogy minden nyugat-európai és klasszikus versmérték alkalmazható magyarul.

Péczeli gyökeres változást sürget és olyan irodalmi alkotásokat tart szükségesnek, amelyek egyaránt szólnak a szívhez és az értelemhez, nem a legfejlettebb nemzetek, hanem a németek példájára hivatkozik, akik kevésbé előztek meg bennünket, mint az angolok, franciák vagy olaszok. Futólag arra is utal, hogy a cenzúra alól felszabadult könyvnyomtatás is hozzájárulna az irodalom kibontakozásához. Szigorúbb poétikai szabályokat kíván a színvonal emelése érdekében, a nyelv fejlesztését, bővítését pedig még idegen nyelvekből való átvételek útján is szükségesnek tartja.

Végül a Zaír sikere esetén további fordításai közreadását ígéri olvasóinak.

Mellőzve a szöveg részletesebb elemzését, a *Meg szóllítás*ban foglaltaknak és Péczeli későbbi írásaiban kifejtett nézeteinek kapcsolatára szeretnénk röviden utalni.

Egészben véve nem a – részben bizonyos módosításokkal – továbbélő gondolatok, hanem a különbözőségek dominálnak az előszóban Péczeli későbbi megnyilatkozásaihoz képest.

Más az előszó tónusa, mint ezek többségéé: a számára nagyon is fontos, komoly kérdésekről itt váltakozva komoly és tréfás, sőt csúfondáros hangon ír.

Kiderül az előszóból, hogy Péczelinek nagyon is számított az irodalmi művek nyelvi, formai és tartalmi színvonala, s hogy igényesen, szigorú kritikával nézte a régebbi magyar költészet alkotásait. A magyar nyelvet nemhogy nem glorifikálta ekkortájt, inkább alkalmatlannak tartotta nemcsak

¹³ Az 1784. VIII. 4-i levelében említett indoklás, hogy ti. Orozmban Teleki saját férji szerelmét, Zaír-ban pedig felesége gyöngédségét kell hogy felismerje, csakhogy az ő házassága mindig felhőtlen és boldog lesz, igen erőltetett magyarázat az ajánlásra. A levél: OL P 654 9. d. 31. tétel.

igazi költői mondanivaló kifejezésére, hanem még huzamosabb mindennapi társalkodásra is. Milyen messze vannak ettől későbbi kijelentései, különösen e két gondolat együttes említése a Yung éjtzakáihoz írt előszavában: „Tsak ezen könyvetskének el-olvasása meg-fogja még inkább győzni Nagyságtokat arról, melly alkalmas legyen ez a' Nyelv a' leg-mélyebb, 's leghathatóbb gondolatoknak-is rövideden és értelmessen való ki-fejezésére. Megfog győzni minden igaz Hazafiakat arról, hogy nem igaz vád az, mellyel terheltetik, hogy az ő darabossága talám nem-is sérthetné Hazánk szép Grófnéinak 's Bárónéinak rósa pirosságu, 's gyengeségü ajkaiikat, ha a' társalkodásban ezen folytatnák nyájaskodó beszélgetéseiket.”¹⁴

A nyelv jövődöbeli fejlődésével kapcsolatosan nincsenek vérmes reményei, inkább kívánja, mintsem reméli a változást, s szinte szenvtelenül szól arról, hogy néhány évtized múlva esetleg a német lesz a hivatalos nyelv Magyarországon. A gondolat nem készletit tiltakozásra a külső hatalomtól eredő kényszer ellen, s olvasóit sem biztatja arra, hogy ezt elkerülendő álljanak a magyar nyelv ügye mellé. Helyesen feltételezi Bíró Ferenc, hogy Péczelinek a Magyar Hírmondóban megjelent és a Minden Gyűjteményben „Az Észről, vagy Elmésségről” címen közölt későbbi írásaiiban az eltűnt Zair-előszó néhány gondolatát is megfogalmazta. Mindháromban szerepel a fordítás, mint a költészet szépségének, értékének mércéje, s megtaláljuk bennük a négysarkú versek és a leoninusok kritikáját is. A Meg szólításban olvasható részletesebb kifejtésből azonban kiderül, hogy Péczeli – legalábbis ebben az időben – egészen más okból sürgette a magyar költészeti alkotások idegen nyelvre fordítását, mint később. Ennek az igénynek későbbi megfogalmazásai alapján Bíró a magyar irodalom külföldi elismerését, a nemzeti dicsőség hajszolását, azaz elsődlegesen nacionalista célkitűzéseket lát Péczelinél,¹⁵ az előszóból viszont nyilvánvaló, hogy az író eredetileg a magyar költészetről alkotott szigorú kritikáját kívánta a fordítás révén igazolni, mert olyan mércének tekintette, amely napvilágra hozza a művek terjengőségét, a költői mondanivaló csekély voltát vagy éppen teljes hiányát.

A négyesrímű strofák és a leoninusok ellen több alkalommal kelt Péczeli később is. Az előszóban ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a magyar nyelvben minden klasszikus és nyugat-európai versforma alkalmazható. Ezen a téren is észrevehető bizonyos változás későbbi nézeteiben és gyakorlatában: a két említett versformát ugyan mindig elítélte s maga nem is használta őket, de a magyar nyelv gazdag formai lehetőségeiről is lemondott. A Haszonnal mulattató mesék előszavában pl. azt írja, hogy választott volna a francia költők mintájára változatosabb versformákat, de ezt későbbi utódaira hagyta.

A költői alkotások iránti formai és tartalmi igényesség kapcsán az előszóban még némi arisztokratizmus is felfedezhető: amikor Klopstockot említve arra buzdít Péczeli, hogy az ő nemes eszméket tartalmazó műveit kellene szépen visszaadni magyarul, s megjegyzi, „ha a köz-nép nem szereti munkáját, nem is annak való a'”, vagyis akkor is elsődlegesen fontosnak tartja a színvonalat, ha az irodalmi művek csak az elitpublikum számára érhetőek el. E nézetének megváltozásához talán apósának a figyelmeztetése is hozzájárult, aki korábban idézett levelében többek között így ír: „De ugy osztán a' köznépet is olvasásra és a' tudományok szeretetére kellene szoktatnunk, mint a' Frantzók és az Anglusok: mert különben azok bennünket meg nem értenének.”¹⁶ 1788-ban a Haszonnal mulattató mesék előszavában már Péczeli is hangsúlyozza, hogy a mese mint műfaj alkalmas a szív érzékenyítésére, az erények terjesztésére, a nyelv szépítésére és „a' Könyvekben még kevésse gyönyörködő Köz-népnek az olvasásra való szoktatására”.¹⁷

Nagy utat tett meg tehát Péczeli rövid néhány év alatt, amíg eljutott odáig, hogy nemcsak a nemeseket és az aszonnyokat, de a parasztokat is be kívánta vonni olvasói körébe.¹⁸

Aligha hihető azonban, hogy 1783-ban nyelvéről, irodalomról vallott nézetei hirtelen gyökeresen megváltoztak volna. A nyugati tanulmányújtjáról hazatért fiatal lelkes alapos tudományos és irodalmi műveltsége vértetében szigorú kritikával, talán némi fölénytel is bírálta a magyar költészet addigi termését, s e véleményét fogalmazta meg első kötete előszavában. Mind a nyelv szegénységét bizonyító

¹⁴ Yung éjtzakái . . . Győr 1787. 4.

¹⁵ BÍRÓ Ferenc, *A Minden Gyűjtemény* . . . 6.

¹⁶ MTA Kézirattár Irod. Lev. 4-r. 143.

¹⁷ *Haszonnal mulattató mesék* . . . Győr 1788. Az előszó 2. számozatlan lapján.

¹⁸ KÓKAY György, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. BP. 1970. 456–457.

példák, mind a verses klapanciák kiválasztása arra vall, hogy célja eléréséhez olykor karikírozáshoz is folyamodott Péczeli, s különösen a nyelvi tömörség hiányát tanúsító mondatai meglehetősen túlzóak is – noha elvileg természetesen igaza volt abban, hogy a nyelv kifejezőképességét gazdagítani kellett.

Varjas János veje papi hivatása miatt nem javasolta az előszó közreadását, maga Péczeli talán inkább azért döntött a kiadás ellen, mert ismerte saját, polémiákat nem kedvelő, érzékeny természetét. (Tudjuk, mennyire szenvedett később, Szacsvey támadása idején az őt ért méltánytalanság miatt, holott a kor írói és más értelmiségiek is szinte egyhangúan mellette foglaltak állást.)

Hamarosan rájött, hogy Magyarországon nemcsak a nyelv és az irodalom, hanem még sokkal inkább a közönség elmaradottságát, sőt hiányát kell megszüntetni ahhoz, hogy irodalmi élet egyáltalán kialakulhasson, s alkalmazkodott a lehetőségekhez. Amikor elvállalta hivatását, egész tevékenységét, saját alkotói és szerkesztői munkáját is az irodalomszervezés, a közönségnevelés szolgálatába állította. Bizonyára többet remélt elérni biztatással, mint szigorú, esetleg elriasztó bírálattal. Ezért váltott át a magyar nyelv szépségének dicséretére, s talán ezért engedett szerkesztőként a színvonalból is. Saját műveiben alighanem tehetségének korlátai is hozzájárultak ahhoz, hogy nem érte el azt a nívót, amelyet a klasszikus és a modern irodalom legjobb alkotásaiban becsült, de később olyan nyelvi kérdésekben is engedett, mint pl. a Meg szállításban elítélőleg említett „Trauerspiel – szomorújáték” kifejezés, amelyet 1789-ben már maga illesztett két Voltaire-fordítást tartalmazó kötetének címlapjára.

Eredeti véleményét didaktikus megfontolásokból és óvatosságból jobbnak látta elhallgatni, később talán többé-kevésbé azonosult is azzal, amit hirdetett. A pályája kezdetén megfogalmazott igények közül mindvégig valotta az irodalmi művek nemes, fennkölt eszmiségének szükségességét; nyelvi és formai szempontból azonban később kevesebbel is beérte.

Lukácsy Sándor

KÖLCSEY ISMERETLEN FOLYAMODVÁNYA

Kölcsey és Kende Zsigmond levelezésének kiadásához készített bevezető tanulmányában Taxner-Tóth Ernő elvégzendő feladatként jelöli ki Kölcsey gazdálkodása történetének megírását. Ehhez a valóban fontos munkához járul hozzá egy adalékkal Kölcsey ismeretlen folyamodványának alábbi közlése.

A folyamodvány kéziratát özv. dr. Miskolczy Józsefné ajándékozta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének. Adományozó levelében (kelt Bakonyszegen, 1973. jún. 22-én) azt írja, hogy elhunyt férje elődei vérségi kapcsolatban álltak a költővel, és Kölcsey irodalmi hagyatékának egy része a Miskolczy család birtokába került.

A kézirat egyik oldalán olvasható a folyamodvány.

Tekintetes Ordinarius Viceispány Ur,

Néhai Nagy Atyám Kölcsey Dihenes több mint negyven esztendőök előtt némelly Csekei lakosoknak bizonyos mezőföldeket osztott-ki, hogy azon házat és gyümölcsöst építsenek, 's mind addig mig a' Nagy Atyám vagy maradéki az építés becsült árát lefizetvén a' magok számára ki nem váltják, bírják békeségesen, Esztendőnként egy forint taxa és dézma fizetés mellett. Némellyek ezen telkek közül már régen kibecsültettek, némellyek ki nem becsültetvén az említett prestatiókat tellyesítik.

Ezen telekneknek egyike, mellyen most Özvegy Nemes Jakab Péterné lakik, már annyira elpusztult, hogy rajta a' szilvafákon 's egy kúton kívül semmi épület nincsen, mivel háza öszveroskadván maga több esztendőök olta egy föld kunyhóban lakik. Hogy a' telek végpusztulását elkerüljem, külömben is szükségem lévén reá, ki akartam becsültetni 's reá saját emberemet szállítani, de az említett Asszonyon ellent áll, 's a' teleket, mintha az neki ősi jószágá volna kezei közt akarja megtartani.

Hogy az Asszony valóságos taxás az a' mondottakból, mellyeket az iderekesztett Contractus pár erősít, nyilván van. Azonban az egész becslő húsz vagy harmincz ft. körül állapotván-meg, ez a' csekélység nem méltó, hogy érte dominalis szék költségeit vegyem magamra. Bizván tehát ügyem igazságába,

könyörgők a' Tekintetes Urnak, méltóztassék ezen köztem 's az említett Asszony közt fennforgó kérdést köz tiszteletben levő ismeretes bölcsesége 's igazság szeretete által elintézni.

Gratiájába ajánlott mély tisztelettel vagyok Tekintetes Ord Vispány Urnak

Csekén

April 8d.

1821

alázatos szolgálója:
Kölcsey Ferencz.

A kézirat másik oldalán áll a címzés:

Tekintetes

Nzetes Vzlő Kis Dobronyi Izsák Samuel

Urhoz, Tek. Szatmár Vmegyei Ordinarius

Vispányhoz

alázatos esedezés.

Ugyancsak az irat hátlapjára került az alispáni utasítás, valamint Luby Károly szolgabíró jelentése:

Járásbéli SzólgaBíró Ur igyekezze ezen Telek kiváltását (ha Zálog) eszközözlni; minden esetre pedig az építés árrát meg állapítván a' nyughataflant [sic] Asszszonyt nyugtassa meg. —

Költ NSzekeresen, 9^a Apr. 1821.

Isaak Sámuel
Ord. V. Ispány.

A fent tisztelt Tettes OrdViceispány Urnak ezen indorsátája tsak mai napon mutatott nékem; minthogy pedig holnap innen hazul az Ünnepekre okvetetlen el kellett indulnom, annál fogva jónak látnám (tudni illik ha a' Telek nincsen Zálogba, a' vagy a' mostani birtokossa az alól is önkint ki bocsájtaná) hogy a' Folyamodó Ur a' Teleken található épületeket a' Helybeli Birákkal meg becsül-
tetné 's a' szerént fizetné ki a' bé panaszolt nyughataflant Asszszonyt, hogy ha pedig azon nyughataflant Asszszony a' Birák becsűjével meg nem találna elégedni, ő keressen Szolga Birót az ujjabb becsűnek meg tételére. Költt NagyArban 19^a April 1821.

Luby Károly
SzBíró

A kézirat mindkét lapján, ismeretlen kéztől, nyilvánvalóan későbbi följegyzések találhatók: valami-féle kimutatás gyümölcsfákról, összeadandó számoszlopok és ez a szöveg: „Pepi küldjél 2 ezüst forintot Kölcsey Dán”.

A folyamodvány címzettje és az intézkedéssel megbízott szolgabíró szegről-végről mind a ketten Kölcsey rokonai voltak: Izsák (Isaak) Sámuel, nagyszekeresi birtokos, 1817 és 1829 között a megye aulikus szellemű alispánja, a család Gáspár nevű tagja révén, aki csekei főszolgabíró és Kölcsey Krisztinának, a költő unokatestvérenek a férje volt; Luby Károly pedig mint Szuhányi Anna férje, Kölcsey Ádám sógora.

Tidrenczel Sándor

A SZABOLCS VÁRMEGYEI BESENYEI GYÖRGY MŰVELŐDÉSI KÖR LEVELESTÁRA

(Móra Ferenc, Csuka Zoltán, Oláh Gábor és Szerb Antal egy-egy, Kosztolányi Dezső két, a Kisfaludy Társaság, valamint Ady Lajos három-három levele)

Íróink, költőink némelyikének már kritikai kiadásban is megjelent vagy éppen sajtó alatt van levelezése. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládájából már több mint tíz,¹ a jelen

¹A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája. Levelek, iratok, adatok (1876–1948). Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta MAROSI Ildikó. Bev. DÁVID Gyula. Bukarest, 1973. 613 l.

közleményekben is szereplő Móra Ferencről pedig alig néhány éve látott napvilágot egy-egy kötetre való levél.² Mégis: olykor még a leggondosabb kutatómunka ellenére is lappanganak itt-ott számon nem tartott levelek. Sorsuk az enyészet, jobbik esetben pusztán az ismeretlenség.

Ez történt az 1898 és 1949 közötti évek szabolcsi szellemi mozgalma élén állt Szabolcs Vármegyei Bessenyei György Művelődési Kör levelestárával is. A megye levéltára már csak alig néhány relikviát tud felmutatni a Kör egykori hatalmas és szerteágazó levelezéséből.³ Az a néhány is mintha csak azért maradt volna fenn, hogy szerzőinek illusztris névsorával legalább sejttesse az iratok pusztulásával keletkezett kár nagyságát.

Többek között Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Oláh Gábor, Szerb Antal, Csuka Zoltán és Ady Lajos, valamint a Kisfaludy Társaság képviselőjében eljáró Kéky Lajos neve szerepel a feladók listáján. Minden egyes megidézett levél autográf. Valamennyi 1934-ből származik, s mindegyik az egyes művészek közszerepléséhez, illetve az irodalmi társaságok és a vidék harmincas évekbeli művelődési életének történetéhez szolgált adalékokat. Szerb Antal sorai ugyan csak formális köszönőszavakat tartalmaznak, de a többi levél mindegyike – érdekes és sajnálatos, hogy javarészt meghíúult – irodalmi műsor szervezésének forrása. Csak a Kisfaludy Társaság és Ady Lajos tervezett szereplésének megtartása dokumentálható. Móra Ferenc és Kosztolányi Dezső lemenetelének elmaradását teljes bizonyossággal állíthatom, a délvidéki írók fellépésére még éveket kellett várnia a nyíregyházi közönségnek, Oláh Gábor szerepléséről pedig nem tudok semmi bizonyosat.

Móra Ferenc, Csuka Zoltán és Kosztolányi Dezső egyik idézett levele részben ismert ugyan,⁴ a levélírók személye s a levelek hivatkozásai azonban még azokat is feltétlenül érdekessé teszik a közzétételre.

*

Móra Ferencet – Kiss Lajos országos hírű etnográfus és nyíregyházi múzeumigazgató, illetve Lőrinczy György nagykallói költő révén – baráti szálak fűzték a Nyírséghez.⁵ Írásai már a század elején eljutottak az északkeleti végekre, s termékeny talajra is leltek annak népében. Sokirányú elfoglaltsága miatt azonban személyesen még a nyírségi szellemi megújodási folyamat irányítását magára vállaló Bessenyei Kör, sőt Kiss Lajos ismételt meghívásai ellenére is csak nagy sokára, 1928 áprilisában találkozott nyíregyházi olvasóival.⁶

Hogy milyen hatással lehetett hallgatóságára, azt az egykorú tudósítások mellett az újabb és újabb – Móra idővel való örökös versenyfutása, később betegsége és idő előtt jött halála miatt sajnos hiábavaló – meghívások is tanúsítják.⁷

²Móra Ferenc levelezéséből. (Az MTA Könyvtára, az OSZK és a Petőfi Irodalmi Múzeum anyaga.) Sajtó alá rendezte KÖHEGYI Mihály és LENGYEL András. Kecskemét, 1979. 279 l.

³A Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár (a továbbiakban: SzSzmLt.) anyagából közölt levelek fondjegyzéki száma: X. 51. d. (A Szabolcs Vármegyei Bessenyei Kör iratai. 1920 – 1951. Iratok. 1921 – 1935. – 1932 – 1934.)

⁴TIDRENCZEL Sándor, *Kosztolányi Dezső Nyíregyházán*, Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó. 1977. IV. évf. 1–2. sz. 31–35.; uő., *Móra Ferenc Nyíregyházán*, Pedagógiai Műhely, 1979. december. V. évf. 4. sz. 77–80.

⁵HEGEDŰS András, *Móra Ferenc és Kiss Lajos barátsága*, Alföld 1974. október. XXV. évf. 10. sz. 57–66.; KISS Lajos, *Emlékezés Móréről*. – Klny. a Délvidéki Szemle 1944. évi 5. számából. 193–203., és K. L.: *Vásárhelyi kis tükör*. Bp. 1964. 87–97.; MARGÓCSY József, *Megyénk irodalmi hagyományai*. (Eredményeink és feladataink a szabolcs-szatmár-beregi tájakon.) Nyíregyháza, 1972. 79, 99.; NÉMETH Péter, *Móra Ferenc levele Kiss Lajoshoz*, Krónika 1971/72. II. évf. 1. sz. 31–32.; TIDRENCZEL Sándor, *Móra Ferenc Nyíregyházán*, i. h.

⁶[Aláírás nélkül:] *Nyíregyháza kicsinyei, nagyjai a szeretet könnyével fogadták és hallgatták Móra Ferencet, a bűvös szavú mesélőt*, Nyírvidék, 1928. ápr. 4. 78. sz. 4.

⁷A másfél évvel későbbire lásd a Nyírvidék 1929. szept. 22-i (216.) sz. 5.

Egyik – épp az utolsó – felkérésre⁸ 1934. január 5-i keltezésű postai levelezőlap alább idézett soraival már a halála készülő fájdalmas lemondásával hátrította el magától Belohorszky Ferenc titkár meghívását.⁹

Sz. 1934. I/5.

Kedves kollégám,

betegebb vagyok, mint valaha, – már a mi a szenvedést és testi leromlást illeti. Ezért kellett visszavonulnom minden nyilvános szereplés elől, s ezért nem lehet a szegedi dísz polgári cerimóniát is megtartani. A Kisfaludy-társaság ünnepi ülésén való szereplést is – pedig az csak febr. 11-re esik – csak feltételesen ígértem meg s félek nem is leszek rá képes. Kérem nyavalyássággal a Bessenyei-kör idei munkatervét se méltóztassék komplikálni.

Minden jó emberemet üdvözölve,
szívből köszönti kész öreg híve:

Móra Ferenc

Címzés: Fa: Dr. Móra Ferenc / Szeged

Ngs. / Dr. Belohorszky Ferenc / rg. tanár / a Bessenyei kör üv. titkára. / Nyíregyháza / Kossuth-reálg.

Móra Ferenc fenti sorainak tragikus igazolását adták a levelezőlap keltezését követő hetek. Sík Sándor tíz nappal későbből datált, nyíregyházi fellépésének szervezése ürügyén írt levelében például ímígyen: „Móra Ferenc aligha fog eljönni . . . , mert súlyosan beteg”.¹⁰ Maga az író pedig – tizenkilenc nappal halála előtt – a következőképpen: „. . . az én körülményeim már vagy fél év óta nem rendesek . . . most csak roncsa vagyok a réginek . . . Úgy jártam, mint annak idején a „Titanic” „szerencsés” hajótöröttje, aki megmenekült az óceán jéghegyei közül, s pár nap múlva belefutott a Boston piacán valami pocsolóába. Ahelyett, hogy az operációs asztalon belevesztem volna a szép, nagy, tiszta semmibe, most hónapok óta vergődöm egy makacs és fájdalmas betegség pocsolójában, azt sem tudni, az elején-e vagy a végén. S mivel ez nem olyan fegyelmezett, rendtartó betegség, amihez hozzá lehet igazítani az órát . . . , hanem . . . olyan nyavalya, amitől váratlanul terülhet el az ember minden percben, mint a hassal fölfele fordult béka, olyan tehetetlenül és olyan rettenetesen szenvedve, ezért kell mindenre előkészülten az íróasztalom sáncai közé vennem magam”.¹¹

S valóban: ha nem is váratlanul, de hamarosan bekövetkezett a tragikus vég. Néhány héttel később – alighogy Belohorszky ügyvezető titkár bejelentette a Bessenyei Kör Igazgató Választmányának Móra Ferenc tervezett nyíregyházi előadásának betegség miatti akadályoztatását¹² –, 1934. február 8-án már el is távozott az élők sorából.

A Móra-est sajnálatos elmaradása miatt a Bessenyei Kör vezetősége Kosztolányi Dezső meghívásával akarta kárpótolni a közönséget. Költőnk sem volt ismeretlen Nyíregyházán. 1916. március 16-án már járt is ott.¹³ Aztán 1919 elején kézbesített ismét meghívót számára a Nyírség fővárosából a posta.¹⁴ Ez a fellépés azonban valami oknál fogva elmaradt. Legközelebbi meghívásának terve volt az

⁸ A Bessenyei Kör 1933. november 4-i igazgató választmányi ülésének jegyzőkönyve, in *A Szabolcs Vármegyei Bessenyei Kör iratai*. SzSzmLt. X. 51. b. *Igazgató Választmányi (Elnöki Tanácsi) jegyzőkönyvek. 1932–1934.*

⁹ 143 × 99 mm-es, kék tintával írt postai levelezőlap. – A postabélyegzőn január 6-a szerepel a feladás napjával.

¹⁰ Sík Sándor 1934. január 15-i, Kirchbergből keltezett levele Belohorszkyhoz (?). SzSzmLt. X. 51. d.

¹¹ MÓRA Ferenc, *Nemzeti szolgálmester*, in M. F., *A világ így megyen*. (Válogatott írások.) Válogatta és jegyzetekkel ellátta VAJDA László. Bp. 1956. 7–8.

¹² A Bessenyei Kör Igazgató Választmányi ülésének jegyzőkönyve, SzSzmLt. X. 51. b..

¹³ [Aláírás nélkül:] *A Bessenyei-kör estéje*, Nyírvidék, 1916. márc. 19. 22. sz. 1–2.

¹⁴ [Aláírás nélkül:] *Ady emlék ünnepély Nyíregyházán*. Uo. 1919. febr. 25. 45. sz. 3.

– a jelen közleményemben is említett, a Szabolcs-Szatmár megyei Levéltárban őrzött alábbi válaszlevélből kiolvasható – 1934. áprilisi.¹⁵

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ/ BUDAPEST, I., TÁBOR-UTCA 12./ TEL.: 530–85.

1934. III. 24.

Igen tisztelt titkár uram,

készségemmel lerándulnék Nyíregyházára. Tréfás karcolataimat vagy egy elbeszélésemet olvasnám föl s új verseimet mondanám el. Az ellátáson és lakáson kívül tisztelet díjúl mindezért 100 pengőt kérnék. Április hó 5 én azonban épen Nagyváradon van fölolvásásom s utána erdélyi körútra indulok, mely körül belül 15 ig tart.¹⁶ Arra kérem tehát igen tisztelt titkár uramat, hogy a nyíregyházi estelyt vagy 6. előtt tartsák meg, vagy 15. után. Nekem 2. vagy 3. szintén megfelelő volna.

A főnti lakásomra várom szíves értesítését.

Igaz híve:

Kosztolányi Dezső

Ám hiába volt a körületekintő előkészítés. Ez is csak füstbe ment terv maradt. Sem a Kör irataiban, sem a korabeli sajtóorgánokban nem akadtam nyomára Kosztolányi Dezső 1934. áprilisi nyíregyházi felolvasó estjének. Április 5-e előtt (a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt) feltehetően még nem tudták előkészíteni, a hónap második felében pedig (számítva Kosztolányi esetleges május 5-i lerándulására) már nem is erőltették a találkozót létrehozását. Ez újabb irodalmi est sorsa ellenben már a következő levelek históriájához tartozik.

A Kör vezetőségét nem törte le a kudarcorozat. Ellenkezőleg: a korábinál is nagyobb intenzitásra ösztönözte. Legalábbis erre enged következtetni az a tény, hogy az áprilisi Kosztolányi-est szervezésével párhuzamosan (mint az Kéky Lajos, a Kisfaludy Társaság titkára három közlésre bocsátott levele¹⁷ is mutatja) már a Kisfaludy Társaság – általa Kosztolányi Dezső – májusi nyíregyházi szereplésének előkészítésén is munkálkodott.

Budapest, 1934. febr. 12.

Kedves Kollega Uram,

febr. ülésünkön előterjesztettem szíves meghívásukat, amelyet a Társaság szíves köszönettel fogadott, s örömmel hajlandó annak eleget tenni. De a máj. 5-iki terminusra nézve nem tehetünk ígéretet, t. i. akkor tájt lesz Tisza István szobrának leleplezése.¹⁸ A következő hét az akadémiai nagyhét, úgy hogy nagyobb biztossággal tervezhetjük május harmadik hetére, mondjuk 19-re, vagy ha ez a rájövő pünköst vasárnap miatt alkalmatlan volna, 26-ra, ha csak a helyi viszonyok nem állnak ennek útjában. A vasúti jegyek árát az eddigi vendéglátó társaságok megtérítették, de ha szabadjegyet tudnak kieszközölni, nekünk az is mindegy. Igyekszem a jelzett felolvasókat nyerni meg. Amikor szükségét látják, méltóztassék felvenni a levelezés „fonalát” s megindítjuk az akciót.

Szíves barátsággal

készséges híve

Kéky Lajos

¹⁵ 334 × 206 mm-es, kettéhajtott, zöld tintával írt, boríték és címzés nélküli levél.

¹⁶ A korabeli erdélyi lapok egybehangzó tanúsága szerint Kosztolányi valóban járt ott előadó körúton. (D. J. – DSIDA Jenő? –, *Félórási beszélgetés Kosztolányi Dezsővel*, Erdélyi Lapok, 1934. ápr. 13. 71. sz. 5.; VITA Zsigmond, *Kosztolányi Dezső Kolozsvárt*, Erdélyi Fialatok, 1934. tavasz szám. 1. sz. 34–35.)

¹⁷ A február 12-i keltezésű 147 × 100 mm-es postai levelezőlap, az április 5-i és a 27-i cégjelzéses, 300 × 235 mm-es, kétrét hajtott, boríték és címzés nélküli levél. Mindegyiket kék tintával írta.

¹⁸ *Felavatták Tisza István szobrát*. Magyarország, 1934. ápr. 24. 91. sz. 9.

Címzés:

Feladó neve és lakása: Dr. Kéky L./ Budapest, VIII. József-ú. 25.

Nagyságos/ Dr. Belohorszky Ferenc/ rg. tanár urnak/ Nyiregyháza./ Kossuth-reálgimn.

Kéky Lajos igenlő válasza nyomán megindult a lázas szervezés. Még a fenti levélben felvetett szabadjegy-kiutaltatást is megkísérelték. A Bessenyei Kör iratai között található a kereskedelemügyi miniszter 1934. április 5-éről származó, a menetjegy-kedvezmény iránti kérelmet — „... a m. kir. államasutak súlyos pénzügyi helyzetére való tekintettel” — 3.365/Eln. sz. 1934. K. M. sz. alatt elutasító sorai.¹⁹

Ugyanazon a napon fogott ismételten tollat Kéky Lajos is, hogy tájékoztassa a nyiregyháziakat a május 5-i időpont előtti akadály elhárulásáról.

KISFALUDY-TÁRSASÁG

Kedves Kollega Uram,

bocsássa meg a hosszú hallgatást, de az ilyen dolognak kissé magától is fornia kell, mint a mustnak s akkor aztán simábban megy.

Most tehát jelentem, hogy mi készen állunk. Társaságunk elfogadta szíves meghívásukat s tagok is jelentkeztek kellő számban. Sajnos, Berzeviczy elnök úr egészségi állapota ez idő szerint nem olyan, hogy vállalkozhatnék, tehát Voinovich m. elnök úr vezet bennünket s ő mond elnöki megnyitót. A tagok közül lejönnek Harsányi Zsolt, Kosztolányi Dezső, Rédey Tivadar, Áprily Lajos. Zilahy Lajossal nem tudtam még beszélni, őtet nagyon nehéz telefon-végre csalogatni, de mindent elkövetek, hogy hamarosan tisztázódjék az, hogy számíthatunk-e rá. Lejönne szívesen Sebestyén Károly is, de nem tudom, így már nem lenne-e sok (talán akkor jöhetne számításba, ha Zilahy nem volna kapható.) Rédey könnyebb dolgotat olvasna A színházi közönségről. Nekem is le kell mennem, de én legjobban úti marsall minőségben szeretnék menni s nem olvasni fel. Ha azonban emnyiert nem érdemelném meg a kosztot és kvártélyt, akkor talán Beóthy Zsoltról olvasnék egy maximálisan 12 perces dolgotat. Szász Károlyt, sajnos, a leghevesebb kapacitással se tudtuk rábírní, hogy jöjjön. Fél az útazástól s különösen fél attól, hogy ne a családi ágyban töltsön egy éjtszakát. Ha szereplőkre nézve merülne még fel kívánság, méltóztassék közölni.

Időpontúl elfogadjuk az Önök által ajánlott máj. 5-dikét, de nem lehet szó 12-ről (akadémiai nagyhét miatt), ellenben ha a körülmények kívánák, tarthatjuk 19-én (pünköst!) vagy még inkább 26-án is. Erről méltóztassanak döntení s engem értesítení, valamint arról is, hogy szombaton este vagy vasárnap délelött lesz-e az ülés.

A Társaság teljes tárgysorát szolgáltatja az ülésnek, de nagyon megtisztelve éreznők magunkat, ha az elnöki megnyitó után a vendéglátó társaság nevében az elnök-főispán úr lenne szíves üdvözölní Társaságunkat.

Ami az anyagiakat illeti, — erről is kell beszélnünk, minden feszélyezettség nélkül — mint már irtam is, Társaságunk leszegényedése miatt nem áll módunkban a résztvevők úti költségét s ellátását fedezni, úgy hogy ezt a terhet Önöknek kell vállalni. Kövessenek el Kállay miniszter urnál mindent s talán sikerül 7 szabadjegyet kieszközölní. Az ellátásra nézve természetesen nincs semmi kívánságunk, csak azt legyen szabad megemlítenem, hogy, ha nem jelentene különösebb megterhelést, a résztvevők többsége szivesebben szállna egy jó szállodába, mint magánházakhoz. A szereplők természetesen semmiféle díjazásra nem számítanak, szolgálatuk tisztán úgyszeretetből és barátságból történik.

Úgy hiszem, minden lényeges dolgot közöltem s most már egyébként állandó érintkezésben kell lennünk. Mindenekelött az időpontra nézve kérem szíves értesítését.

Berzeviczy öxellentája átadta nekem a hozzá intézett levelet, szíves üdvözlétét küldi a főispán urnak s bocsánatát kéri, hogy betegsége miatt nem válaszolhatott érdemben.

Szíves baráti üdvözléttel

Budapest, 1934 ápr. 5.

tisztelő híve

Kéky Lajos

¹⁹ A kereskedelemügyi minisztérium válaszelevele a Bessenyei Kör vasúti menetjegy-kedvezmény iránti kérelmére, SzSzmLt. X. 51. d.

Annyi sikertelen kísérlet után érthető örömmel fogadták Kéky Lajos levelét a Bessenyei Körben. Úgy vélték, hogy a meghíusult Móra- és Kosztolányi-estért Áprily. Rédey, talán Zilahy, no meg a bestseller írók felléptetésével végre kárpótolhatják a helyi irodalompartoló közönséget. Ráadásul Kosztolányinak is módjában állott volna pótolni az elszalasztott lehetőségeket.

Az örömben egy kis öröm akkor vegyült, amikor Kosztolányi ismételt akadályoztatásáról informálódtak a vendéglátó Kör vezetői. Április 26-án írt levelében a második világháború idején mártírhalált halt nagykállói antifasiszta költő, Kelen László pedzette meg először, midőn azon véleményének adott hangot, hogy „... nem hiszem, hogy Kosztolányi is le tud jönni, mert nemrég súlyos operáción esett keresztül”.²⁰ Nem hagyta sokáig kétségek között Kéky Lajos sem Belohorszkyékát, s rajtuk keresztül a nyíregyháziakat. Április 27-i, alább közölt levelében erősítette meg Kelen László előrejelzését.

KISFALUDY-TÁRSASÁG

Kedves Kollega Uram!

Most már, úgy hiszem, végleges választ adhatok kérdéseire.

A személyi részt illetőleg: Kosztolányi, sajnos, nem jöhet. Ő szegény eléggé súlyosnak látszó beteg. Zilahy Lajost ellenben sikerült megfőzőnm. Őneki voltak bizonyos aggályai a Magyarországnban megjelent Tisza-vezércikke²¹ miatt, amely két oldalról is nagy felzúdulást keltett. Én megnyugtattam, hogy Nyíregyházán nem kell tartania semmiféle ellenszenv-nyilvánítástól; de ha tévedtem volna s Önöknek aggályaik volnának, szíveskedjék ezt rögtön megírni. Kosztolányi helyett Áprily Lajost kértem fel. Gondoltam Sík Sándorra is, de ő Szegeden levén, tőle körülményesebb lett volna választ kapni. Én elnézésüket kérem, hogy nem Beöthy Zsoltról, hanem Sajó Sándorról emlékszem meg, ez bizonyára inkább számíthat a közönség érdeklődésére s ez – őszintén megvallva – készen is van, a másikat pedig meg kellene írnom, amire mostani zsúfolat elfoglaltságomban nem igen tudnék időt szakítani.

A programot a következőkben javaslom.

1. Elnöki megnyitó beszéd: A költészet hivatása. Elmondja Voinovich Géza, a Kisfaludy-Társaság m. elnöke.

2. Üdvözlő beszéd a vendéglátó Bess. Kör nevében. Mondja . . . főispán, elnök.²²

3. Emlékezés Sajó Sándorra. Irta és felolvassa Kéky Lajos, a Kisf.-Társ. titkára.

4. Elbeszélés. Irta és felolvassa Harsányi Zsolt, a Kisf.-Társ. r. tagja.

5. Költemények. Irta és felolvassa Áprily Lajos, a Kisf.-Társ. r. tagja.

6. A színházi közönségről. Irta és felolvassa Rédey Tivadar, a Kisf.-Társ. r. tagja.

7. Az irodalom fegyverben. Irta és felolvassa Zilahy Lajos, a Kisf.-Társ. r. tagja.

8. Elnöki zárszó.

A sorrenden, ha jónak látják, változtathatnak. De legmegfelelőbb beosztásnak én ezt vélném.

Meghívók küldésére küldöm a szereplők címét is. A rang megadása ne okozzon fejtörést; csak Voinovich és én tartozunk a Mélt.-ok szakszervezetébe, a többiek megmaradtak eddig még becsületes Nagys. uraknak.

Voinovich: I. Nagyboldogasszony útja 23.

Harsányi Zs.: II. Lánchíd-ú. 6.

Áprily L.: II. Kapi-ú. 34.

Rédey T.: II. Buday László-ú. 14.

Zilahy L.: III. Áfonya-ú. 11.

Közülünk csak Rédeynek és nekem van félárú jegy váltására jogosító igazolványom, szabadjegye senkinek, tehát szorítsák teljes erővel Kállay miniszter urat a szabadjegyekért.

Mi innen 5. é. n. u. 2 órakor indulunk a gyorsal, visszafelé pedig az Ön által javasolt 1/2 11 órai gyorsvonattal.

²⁰ Kelen László levele Belohorszky Ferenchez (?). = Uo.

²¹ ZILAHY Lajos, *Tisza*, Magyarország, 1934. ápr. 22. 90. sz. 3.

²² Mikecz Ödön volt a főispán-elnök.

A folyóirat számára akkor is elég lesz elkérni a legmegfelelőbbeket, ha már hallani méltóztatott.²³
Esetleges további kérdésekben is készséggel állni rendelkezésükre, őszinte barátsággal köszönti
Bpest, 1934 ápr. 27.

kész híve

Kéky Lajos

Bizalmasan még azt kérem, hogy elszállásolásban engem is a többiekhez hasonlóan méltóztatassék kezelni, még ha Kéky Pista rokonomékat magukhoz kérnének is. Ez így bajtársias és sokkal fáradtabb is lesznek, semhogy más kívánságom is legyen, mint pihenni.

Végre egy kis elégtétel a fáradhatatlan szervezőknek. Sikerült megrendezni a felolvasó estet.²⁴ S – ha hihetünk a tudósító szavainak – nem is akárhogyan. A fél évszázados írás tanúsága szerint ugyanis a Kisfaludy Társaság estje „... a Bessenyei Kör legnagyobb sikerű akciója volt... az évadban”.²⁵

Ha a nagyszámú közönségnek mégis volt hiányérzete, akkor a beharangozott Kosztolányi–közönségtalálkozó elmaradása miatt volt. Költőnk tudniillik (mint arról Kéky Lajos, a Kisfaludy Társaság titkára még időben értesítette Belohorszkyt) ezúttal is kimaradt a Nyíregyházán járt író-deputációból. A „Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap” egykori cikkírójának a Bessenyei Körbe látogató írók-költők városukba érkezését hírül adó, „A Kisfaludy Társaság küldötteit melegen üdvözölte Nyíregyháza közönsége” címmel napvilágot látott, május 8-i tudósítása meg sem említette Kosztolányi nevét.

A nyíregyháziak továbbra is kitartottak eredeti tervük mellett. Megannyi sikertelen próbálkozás után sem mondtak le a neves művész szerepeltetéséről. Számítottak megjelenésére az 1935. január 9-re tervezett délvidéki írók estjén is.

A „Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap” 1934. november havi számainak egyikében megjelent „Január elején lesz a délvidéki est a Bessenyei Kör szereplésében”²⁶ című híradás szerzője arról informálta az újságolvasókat, hogy a határainkon kívül élő magyarság irodalmi törekvéseinek megismertetésére és támogatására az „Erdélyi est” után „Délvidéki estet” rendeznek, amelyen a jugoszláviai magyar könyvsorozat, a „Kalangya” íróit látják vendégül. Ugyanott olvashatunk arról is, hogy „Sikerült ezeknek a kiváló íróknak megnyerni Kosztolányi Dezső támogatását... , aki... visszaemlékezéseket és verseket fog felolvasni a Bessenyei Kör estjén”.

Tartalmából következtetve erre a látogatásra vonatkozik a Sziklay Lászlóval és Belohorszky Ferencsel fenntartott kapcsolatai révén Nyíregyházán otthonosan mozgó Csuka Zoltán utóbbihoz írt levele.²⁷

Budapest, 1934 XI. 16.

Kedves Tanár uram,

mellékelten van szerencsém megküldeni a megbeszélte beadványt²⁸ s kérem Tanár urat szíveskedjék azt az elnökség elé terjeszteni. Ugyancsak mellékelten küldöm a Láthatár befizetőlapját is.

Kosztolányi Dezsővel tegnap beszéltem. Kijelentette, hogy január 6–13 között hajlandó a megbeszélte előadásra résztvenni. Szerepléséért 100 pengőt kér, de ha Tanár uram megírja néki az elszállá-

²³ Az est előadásait a Szabolcsi Szemle 1934. júniusi (I. évf. 3.) számának 65–91. oldalain közölte. Harsányi jelzett elbeszélése a „Nővérek”, Áprily versei pedig az „Egy pohár bor”, a „Rönk a Tiszán”, az „Enyedi csend” és „A zarándok”.

²⁴ Az est megtartását dokumentálja a 23. számú jegyzet; [Aláírás nélkül:] *A Kisfaludy Társaság küldötteit melegen üdvözölte Nyíregyháza közönsége*, Szabolcsi Hírlap, 1934. máj. 8. 104. sz. 3.

²⁵ [Aláírás nélkül:] *A Kisfaludy Társaság küldötteit melegen üdvözölte Nyíregyháza közönsége*. = I. h.

²⁶ [Aláírás nélkül:] *Január elején lesz a délvidéki est a Bessenyei Kör szereplésében*, Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1934. nov. 25. 269. sz. 7.

²⁷ 154 × 106 mm-es, fejléces, boríték és címzés nélküli fehér levelezőlap.

²⁸ A november 13-i levelében (= SzSzmLt. X. 51. d.) megvételre ajánlott Kalangya-könyvjegyzékről van szó.

solás és ellátás ügyét, valószínű, hogy 80 pengőbe is belemegy. Mindenesetre a Bessenyei-Kör hozzá intézett közvetlen meghívását is kéri, valamint pontos dátumot. Címe: K. D. Budapest, I. Tábor-u. 12.
Jómagam pár nap mulva (előreláthatólag vasárnap) visszautazok Nyíregyházára s akkor ismét felkeresem Tanár uramat.

A vizontlátásig tisztelő híve:
Csuka Zoltán

A hátlapon:

LÁTHATÁR / Irodalmi Szemle / Budapest, IV. Kecskeméti-u. 8.

Ismereteim alapján minden okom megvan azt valószínűsíteni, hogy Belohorszky hívó levele eljutott Budapestre, Kosztolányi Dezső Tábor utca 12. szám alatti lakására, mert a Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár említett iratai között megtaláltam költőnk pozitív értelmű válaszát is.²⁹

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ/ Budapest, I. TÁBOR UTCA 12. TEL.: 530 – 85.

1934 X. 26.

Igen tisztelt uram,
január 8. án vagy 9. én szívesen megtarthatom előadásomat. A 80 pengős tiszteletdíjat elfogadom. Kérem szíves értesítését.

Híve:
Kosztolányi Dezső

A berettyóújfalui Bihar Múzeum birtokában levő hat Nadányi Zoltánnak címzett Kosztolányi-levél egyike (az 1934. november 26-i keltezésű)³⁰ szerint is Nyíregyházára készült költőnk a jelzett időben. „Január 8 és 10 között Nyíregyházán szereplek” – írta maga a művész.³¹ Mégis kútba esett ez az író–olvasó találkozó is. Kosztolányi Dezső tudniillik nem járt ott az említett napokon. A „Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap” munkatársa az „Irodalom és politika” című rovatban 1935. január 9-én „Rába László felolvasása a Bessenyei Körben” címmel közölt tudósítást, s meg sem említette az est résztvevői között Kosztolányit és a délvidéki írókat.

Csuka Zoltán 1977. április 30-i keltezésű, hozzám írt levele szerint azért hiúsult meg a találkozó, „... mert akkor még a délvidéki írók nem kaphattak egykönnyen utlevelet.”³² Később pedig, midőn – 1937. március 7-én Borsody Lajos, Börcsök Erzsébet, Cziráky Imre, Csuka Zoltán, Farkas Géza, Fekete Lajos és Váradí Imre részvételével – sorra kerülhetett, Kosztolányi Dezső már nem élt.³³

A Bessenyei Kör egyik, 1934. novemberi nyilvános felolvasó ülésére Oláh Gábor debreceni író is meghívták. Íme a „Kar utcai remete” ezt dokumentáló válaszevele:³⁴

Mélyen tisztelt Uram!

Köszönöm a Bessenyei-kör megtisztelő meghívását: örömmel megyek Nyíregyházára. November 17, vagy 24: szombati napon. 120 pengőt kérek; ebben minden benne van. A felolvasás tárgyát vagy Önök tűzik ki – aki fizet: az dirigál –, vagy rám bízák. Ha rám bízák: vagy egy verses elbeszélésemet

²⁹ 163 × 105 mm-es, névjelzéses, zöld tintával írt, boríték és címzés nélküli levelezőlap.

³⁰ Feltehetően elírás. Csuka Zoltán 1934. november 16-i, idézett levelének Kosztolányi-hivatkozásai a levelezőlap november 26-i keltezését valószínűsítik.

³¹ BAKÓ Endre, *Így szervezték ezerkilenszázharmincnyolcban író–olvasó találkozót.* (Kosztolányi Dezső levelei Nadányi Zoltánhoz.), Magyar Hírlap, 1972. jún. 17. 166. sz. Hét vége melléklet. III.

³² A levél tulajdonomban van. – T. S.

³³ [Aláírás nélkül:] *Hatalmas sikerrel mutatkoztak be a Délvidék tróji Nyíregyházán is, Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap, 1937. márc. 9. 55. sz. 2.*

³⁴ 338 × 210 mm-es, fekete tintával írt, boríték és címzés nélküli levél.

olvasom föl (*A bekecs*), vagy esztétikai kérdésről beszélék: talán a *fantázia* vagy az *ihlet* mivoltáról. A jelzett 20–25 perc elég.
Debrecen, 1934. nov. 10.

Őszinte tisztelettel
Oláh Gábor

Hogy lett-e valami vagy sem a tervezett előadásból, hitelt érdemlően sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudom. A Bessenyei Kör tevékenységét egyébként figyelemmel kísérő nyíregyházi napilap: a Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap – 1934. november 10-e és 20-a közötti számainak hiánya miatt – ugyan ezúttal csak annyiban lehet segítségünkre az idézett levél talányának megfejtésében, hogy kizárja Oláh Gábor november 24-i nyíregyházi előadását,³⁵ de sem a Kör iratanyaga nem őrzi, sem hivatalos lapja, a Szabolcsi Szemle nem említi a költő esetleges 17-i fellépését sem.

A Kör tevékenységének sokoldalúságára és beállítottságára mi sem volt jellemzőbb, mint az, hogy az Ady-kérdés elől sem tért ki. Már 1919-ben is műsorára tűzött egy Ady-matinét.³⁶ 1934-ben pedig a költőóriás testvéröccsét, Ady Lajost látták vendégül e célből. Ez utóbbit dokumentálja az alábbiakban közzétett három Ady Lajos-levél is.³⁷

A DEBRECENI TANKERÜLET
KIR. FŐIGAZGATÓJA

D. 1934. XI. 9.

Kedves Kollega Ur!

A Bessenyei Kör meghívását mély megtiszteltetésnek veszem. Nekem *dec. 2-a* felelne meg a legjobban. Úgy gondolom, hogy 10–12 perces szabad előadást tartanék talán ilyen címen: „Időszerű kérdések Ady körül” (Nem végleges a cím!)

Elszállásolási igényeim nincsenek. Érkezem vasárnap d. e. 1/4 10-kor.

Szíves üdvözléssel vagyok
híve
Ady Lajos

Hogy azonban ez mennyire nem ment a fönti levélből következő kétszerkettő egyszerűségével, azt az alább idézett további levélváltások igazolják.

D. 1934. XI. 20.

Kedves Kollegám,

a Vidéki Kulturális Egyesületek Orsz. Szövetsége f. évi *dec. 8-án* tartja Bpsten közgyűlését, melyen az elhalt elnök (Klebensberg gróf) felett emlékbeszédet Bethlen István gróf tart. E közgyűlésen, mint legöregebb alelnöknek *okvetlenül* jelen kellennem. Gondolom, hogy a Bessenyei Kör elnöke is jelen lesz. Mivel pedig 9-én d. e.-re van tervezve a nyíregyházi Ady-matiné – szóval a két dolog majdnem ütközik – nem lehetne-é *dec. 16-ra* áttenni ezt a matinét?

Szíves barátsággal
híve
Ady

³⁵ A jelzett időben más előadótól és más címmel hallhattak előadást. (*Dr. Borbély Miklós kir. ügyész előadása a szovjet büntetőjogról és bíraskodásról a Bessenyei Kör szabadlucedlis délutánján.* Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1934. nov. 25. 269. sz. 2.)

³⁶ [Aláírás nélkül:] *Ady emlék ünnepély Nyíregyházán.* = Uo.

³⁷ Zöld tintával írt levelek. A november 9-i és a december 13-i 227 × 149 mm-es, fehér, boríték és címzés nélküli levélpapír, a november 20-i 149 × 105 mm-es postai levelezőlap.

Címzés:

Ngs./ Belohorszky Ferenc dr./ reálgimn. tanár urnak/ Nyíregyháza/ Ág. hitv. ev. / Reál Gimn.

Ady Lajos és a nyíregyháziak őszinte akarása végül is elhárította az Ady-matiné megtartása előtt tornyosuló akadályokat.

A DEBRECENI TANKERÜLET
KIR. FŐIGAZGATÓJA

D. 1934. XII. 13.

Kedves Kollegám,

szombat este a Koronában

– pontban 8 órákor – ott leszek.

Szíves barátsággal
vagyok igaz híve
Ady Lajos

S valóban: 1934. december 16-án, vasárnap délelőtt 11 órákor „Ady élete és az Ady-barátok” címmel meg is tartotta – a Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap tudósítója szerint – a vármegyei háza zsúfolásig megtelt előadóteremben „széles körű érdeklődést keltő” előadását.³⁸

Bár a Bessenyei Kör Irodalmi Szakosztálya Szerb Antal felolvasó estjét is programjába vette,³⁹ tőle – „A magyar irodalom története” című könyve ismertetéséért⁴⁰ – csupán köszönőlevelet őriz a Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár.⁴¹

Budapest, 1934. dec. 5.

Kedves barátom,

hallom, hogy a Szabolcsi Szemlében foglalkoztál irodalomtörténetemmel. Hálásan köszönöm, hogy megemlékeztél rólam. De ha végleg le akarsz kötelezni, légy kedves és küldj egy számot a címre, hogy eltehessem a gyűjteményembe.

Szívésséged előre is köszönve
maradok igaz híved,

Szerb Antal

Címzés:

Feladó: Dr. Szerb Antal/ Bp. II. Torockó-ú. 6. B.

Ngs/ Dr Belohorszky Ferenc/ tanár úr,/ Nyíregyháza / Evangélikus főgimnázium.

³⁸ [Aláírás nélkül:] *Holnap lesz az Ady-matiné, amelyen Ady Lajos dr. beszél a halhatatlan költőről*, Nyírvidek-Szabolcsi Hírlap, 1934. dec. 16. 286. sz. 2.; [Aláírás nélkül:] *Ady-barátok. Ady Lajos tankerületi kir. főigazgató előadása a Bessenyei Kör matinéjén*, Uo. 1934. dec. 19. 288. sz. 4, 8.; BELOHORSZKY Ferenc, *Ady-matiné*, Szabolcsi Szemle, 1935. jan. 1. sz. 28.

³⁹ Szerb Antal meghívásának tervére lásd: [Aláírás nélkül:] *A Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör, Szabolcsi Szemle*, 1934. okt. 5. sz. 167.!

⁴⁰ BELOHORSZKY Ferenc, *Két irodalomtörténet.*, = Uo., 1934. dec. 7. sz. 233–237.

⁴¹ 149 x 105 mm-es, kék tintával írt postai levelezőlap.